

אתר דעת * לימודים * גיליון 19 * תשפ"ג * 2022/23

מצות תפילין – ההלכה כנגזרת מהמקראות

עזרא בלוק

הקדמה

כפי שטענתי במאמר הקודם שעסק בקריאת שמע, מערכת מצוות התורה בנויה מרכיבים וכל רכיב בנוי מאלמנטים שונים. רכיבים אלו מחוברים ומקושרים זה לזה וכך רוקמים בשר עור וגידים יחד ויוצרים את המבנה השלם. כל מצוה בנויה מבחינות שונות, וכן מתייחסת למצוות ודינים אחרים. במסגרת מאמר זה, שיטת העיון בה השתמשתי הוא על פי הדרך שהתוויתי במאמר הקודם:

- זיהוי צורות ותבניות בפרשיות השונות העוסקות במצוה.
- זיהוי הבחינות השונות המרכיבים את המצוה.
- הקבלת הבחינות השונות למצוות האחרות.
- איחוד הבחינות כדי ליצור את התוצר הסופי של המצוה כפי שהיא. כל הבחינות אמורות להסתכם יחד לכלל הוראה אחת קוהרנטית ברובד המעשי-הלכתי.
- עימות התוצר הסופי עם הכתוב בתורה וקביעת אילו דינים יוגדרו כקרובים מספיק למבט הפשוט להגדירם כדאורייתא, אילו רחוקים מדי ועליהם להיות מוגדרים כחקיקת מדרבנן, ואילו ללא בסיס מספק להיות מחייבים כלל.

תחילה נשתמש בשיטה הזאת באופן עצמאי, ולבסוף נראה איך מסקנות העיון אכן קיים גם בהלכה ובדברי חז"ל. מי שלא מעוניין לראות איך ניתן למצוא בחז"ל את הבחינות השונות יכול רק לקרוא את החלק הראשון.

היסוד לשיטה זו הוא המדרש המובא בירושלמי סנהדרין פרק ד הלכה ב:

"א"ר ינאי אילו ניתנה התורה חתוכה לא היתה לרגל עמידה. מה טעם? וידבר ה' אל משה אמר לפניו רבונו של עולם הודיעני היאך היא ההלכה. אמר לו, אחרי רבים להטות רבו המזכין זכו רבו המחייבין חייבו **כדי שתהא התורה נדרשת מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור**."

כלומר, המטרה היא להופיע את כל הפנים השונות. זהו **מטרתו** של ההכרעה על פי הרוב שעל ידי כך כל הפנים יתבארו בצורה מלאה.¹ העיקר אם כן אלו הפנים שיש לדרוש בהם את התורה, והופעתם הוא דרך המצוות. כלומר עיקר העיון צריך להיות בחשיפת הפנים השונות של המצוה.

¹ עיין ריטב"א על עירובין יג ע"ב המסביר על פי זה את משמעות הביטוי "אלו ואלו דברי אלקים חיים". בתורה גלומות אפשרויות שונות לפסיקת הלכה בכל דור ודור.

זיהוי הבחינות

מצות תפילין מופיעה בשלושה מקומות בתורה. המקור הראשון מופיעה בשמות פרק יג (פרשות קדש ו-והיה כי יביאך). המקור השני הוא בדברים פרק ו (בפרשת שמע), והמקור השלישי הוא דברים פרק יא (פרשת והיה אם שמוע). באמצעות כלים שונים ננסה לזהות את הבחינות השונות המרכיבות את המצוה הזאת:

א. בחינת זכר ליציאת מצרים:

בפשטות הלשון בפרשת קדש ניתן לראות באופן ברור שתפילין מהווים זכר ליציאת מצרים. כך אומרת התורה בשמות פרק יג:

"(יד) וְהָיָה כִּי־יִשְׁאַלְךָ בִּנְךָ מָחָר לֵאמֹר מַה־זֶּאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בַּחֹזֶק יָד הוֹצֵאתֵנוּ יְקֹנֶק מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים: ... (טז) וְהָיָה לְאוֹת עַל־יָדְךָ וּלְטוֹטֶפֶת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בַחֹזֶק יָד הוֹצֵאתֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם:"

חשיבותו של בחינה זו רק יתגלה בצורה מלאה מתוך הבנה כללית של כלל המצוות השייכות לבחינה זו.

ב. בחינת הופעה פיזית לכל התורה כולה:

נפתח את דיונינו ביחס לדברים פרק ו':

(ד) שָׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד. (ה) וְאַהֲבַת אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ כָּכָל לְבָבְךָ וּכָכָל נַפְשְׁךָ וּכָכָל מְאֹדְךָ. (ו) וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲנֹכִי מֵצִוְךָ הַיּוֹם עַל לְבָבְךָ. (ז) וְשָׁנַנְתָּם לְבִנְיָךָ וְדַבַּרְתָּ בָם בְּשַׁבְּתְךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלֶכְתְּךָ בְּדֶרֶךְ וּבְשֻׁעֲבֶךָ וּבְקוֹמְךָ. (ח) וְקִשְׁרָתָם לְאוֹת עַל יָדְךָ וְהָיוּ לְטוֹטֶפֶת בֵּין עֵינֶיךָ. (ט) וְכָתַבְתָּם עַל מְזוֹזֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעְרֶיךָ.

יש להבין מהם אותם דברים שה' מצוה אותנו שיהיו על לבבנו ושנקשור על דינו ובין עינינו. נראה לומר, שבקריאה פשוטה של "והיו הדברים האלה", ישנם שני דרכים להבין למה הביטוי מתייחס:

- כל התורה כולה – 'הדברים האלה' אינם מתייחסים לדברים הסמוכים אלא לכל הדברים באופן כללי.
- החלק הראשון בפרשה – 'הדברים האלה' מופנה אחורה לדברים הסמוכים שנאמרו מקודם.

כעת נראה שכל אחת מההסברים האלו אכן מעידים על כיוונים ובחינות שונות בעומק הפרשייה. הנחת היסוד היא שהתורה השאירה את העניין בצורה עלומה וסתומה במכוון מתוך רצון לאחד כמה בחינות שונות בפרשייה.

באופן פשוט מדובר בלימוד התורה כולה ועיון בה. כלומר, החיוב הוא שכלל התורה תהיה על לבבך. לפי זה "הדברים האלה" הם אותם "אלה הדברים" המופיעים בתחילת ספר דברים, שאותם הרצה משה לפני בני ישראל כשלימד אותם את כל התורה כולה. יותר מזה, 98% מההופעות של 'אלה הדברים' או 'הדברים האלה' מספר שמות ואילך מתייחס לכל התורה כולה.²

דברים אלו באופן פשוט כתובים כבר בספר שמות בפרשת קדש:

"(ט) וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל־יָדְךָ וּלְזִכְרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ..."

בהמשך נרחיב על הקושי שלכאורה עולה מכך שהתורה עוד לא ניתנה לישראל בשלב זה. עוד יורחב על בחינה זאת במסגרת ההיקש לכתיבת ספר תורה.

² כך כותב האבן עזרא (דברים ו, ו): "הדברים האלה - ... והאמת (נאמר על) כל המצוות".

ג. בחינת עשרת הדיברות:

היחס בין פרשת שמע לבין פרשת עשרת הדיברות (בדברים) הוא בולט מאוד. קודם כל, יש לשים לב שהדברים הינם עוקבים. בדברים פרק ה מתואר מעמד הר סיני ועשרת הדיברות. מיד לאחר מכן, מובאת פרשת שמע בפרק ו. כמו כן, בהשוואה בין הפרקים ניתן לראות המון דברים המדמים את השניים.

ניתן לראות מספר רב של ביטויים שווים או יסודות שווים המקשרים בין שני הפרשיות. על פי בחינה זו ניתן לראות בצורה מאוד ברורה, ש'הדברים האלה' מתייחס גם לדברים שהיו לפני – עשרת הדיברות, וגם לדברים הכתובים אח"כ, או לעצמן של **עשרת הדברים – עשרת הדיברות**.

אמנם, אין אדם דן גזירה שווה מעצמו, אך אדם דן גזירה שווה לקיים תלמודו³. לענייננו, נראה שהיה ראוי לעשות גזירה שווה 'הדברים' 'הדברים' מעשרת הדיברות ללמד שהדברים הכתובים פה שיש לשנן הם הם עשרת הדיברות. כלומר, אין אדם דן גזירה שווה סתם ללא שום ביסוס. גזירות שוות אלו רק מגיעות מסיני. אך, אם יש לאדם ביסוס לדבריו הוא יכול לעגן את הדברים באמצעות גזירה שווה בכתוב כדי לתת לדין תוקף של 'כתוב בתורה שבכתב'.⁴

ד. בחינת עול מלכות שמים:

לפי בחינה זאת, הדברים האלה מתייחסים לדברים שנכתבו מקודם. אם כן, עלינו להבין מה עומד מאחורי הדברים שנכתבו מקודם ולהבינם לעומקם.

לצורך כך נשווה את הדברים האמורים כאן עם פרק י"א. אצלנו בפרק ו', התורה באה ומתווה את הכיוון הרעיוני – מה עלינו לדעת בידיעות ובאמונה שזהו "קבלת עול מלכות שמים". בפרק י"א התורה באה ומורידה את הקבלה לצורה מעשית. דבר זה נקרא בדברי חז"ל בשם "קבלת עול מצוות". כלומר, הורדה של עול מלכות שמים והעניינים המתקבלים בפרק ו' בצורה של עבודה מעשית. נערוך השוואה בין הפרקים ונראה את היחס בין הפרקים.

⁵(א) **וְאֶהְבֶּתְּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ** **וְהִישָׁוִם שֶׁל חֶלֶק זֶה הוּא ש - וְשִׁמְרַת מִשְׁמֶרְתּוֹ וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וּמִצְוֹתָיו**
כָּל הַיָּמִים... (ח) וְשִׁמְרַתָּם אֶת כָּל הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אֶנְכִי מִצְוֶה הַיּוֹם ... (יג) וְהָיָה אִם שָׁמַעְתָּ שְׁמָעוּ אֶל
מִצְוֹתֵי אֲשֶׁר אֶנְכִי מִצְוֶה אֶתְכֶם הַיּוֹם לֵאמֹר אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וּלְעַבְדּוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם...

בחלק זה התורה מזריקה מילים ומושגים שבאים להוריד את הרעיונות הגבוהים של פרשת שמע לעבודה מעשית. כהקדמה, בפסוק א התורה באה ולוקחת את החיוב של אהבת ה' ומסבירה מה יש לעשות על מנת ליישם זאת – על ידי שמירת משמרתו וחוקתיו ומשפטיו ומצותיו כל הימים. לאחר מכן בפסוקים ח' וי"ג ניתן לראות את הניגודיות בין פרק י"א לפרק ו'. בפסוק ח וכן ב"ג ניתן לראות את הביטוי החוזר המופיע גם בפסוק ו בפרק ו "אשר אנכי מצוה היום" או הדומה לזה. אך בניגוד לפרשת ואהבת שמדובר על ה"דברים" כלומר הרעיונות ושצריך שיהיו על לבבך, בפרק י"א התורה מציעה הסבר מעשי יותר. ה' לא מצוה דברים אלא הוא מצוה לשמור את המצוה. כמו כן, בסוף פסוק יג, העניין מודגש מאוד. התורה באה ומזריקה את המילה "ולעבדו" בתוך העתקתה של פסוק ה' המופיע בפרק ו'. כלומר, היא מדגישה את העבודה המעשית ולא רק את חובות הלבבות הנמנות בפרק ו'. ייתכן שגם 'הדברים האלה' מתייחס רק לפסוק שמע ישראל. גם על פי הבנה זאת יש פה הדגשה של עול מלכות שמים. משמעות העניין מבוסס על יסודיותו של עשרת הדיברות מצד עצמו כבסיס ושורש לתורה.

³ ירושלמי פסחים ו א.

⁴ ואכן בתפילין שנמצאו במערות קומראן בין שאר הפרשיות היה גם את עשרת הדיברות.

⁵ דברים יא.

ה. בחינת הנהגת ברית לעומת הנהגת והדר:

בעיון בפרשות בראשונות של ספר שמות ניתן לראות שהתורה מספרת את יציאת מצרים כשני סיפורים במקביל, באופן שבכל סיפור היא נותנת דגשים מסוימים. היא חוזרת על האירועים על פי מגמתם של כל אחד מהסיפורים. שני הסיפורים המקבילים האלו ניתן לזהויה רציף החל מתחילת ספר שמות ועד לקריעת ים סוף.

הסיפור הראשון המתאר סיפור של ברית, מתאר יחס של ה' עם בני ישראל כיחס אישי וקרוב, כקשר של אב לבן. בסיפור זה ה' כורת ברית עם ישראל, והם שייכים לו ומי שלא שומר על קשר זה נכרת מקשר זה. ה' מביא אותות כסימנים עבור ישראל כחלק מהיחסים האישיים והמיוחדים שלו עם ישראל. בסיפור זה התורה מכנה את ישראל בשם 'בני ישראל' והאויב הוא פרעה, השחקנים בסיפור זה הם אישים פרטיים. היחס הוא של כריתת הברית וכאהבה מיוחדת בין ישראל לה'. בסיפור זה בני ישראל חוגגים את חג הפסח – חג שסובב סביב העבודה והקרבן המתאר את הקירבה והיחס האישי. הסיפור הזה מתאר ברית כרותה בין לבבות. המילים והביטויים הבאים מתאימים לסיפור זה: 'ברית', 'אות', 'כרת', שייכות לה' כמו – 'כי לי כל בכור', יחס לשמות פרטיים, יחס ודו-שיח עם הבן. לעומת זאת, הסיפור השני מתאר סיפור של הדר ורוממות. מתואר יחס של ה' כמרומם ונשגב בכל הדרו. במסגרת הנהגה זאת הוא מנהיג ומנהל התפתחויות בינלאומיות, לא בעל יחס של קירבה אלא של רוממות. ישראל אינם מכונים 'בני ישראל' אלא 'העם'⁶. האויב איננו פרעה אלא מצרים או מלך מצרים. השחקנים פה הם עמים ולא אישים פרטיים.⁷ בסיפור זה העם חוגגים את חג המצות – חג של שבעה ימים כמעשה בראשית שמקודש כקדושת היום מצד עצמו ואיננו סובב סביב עבודה או קרבן. חג זה מהווה זיכרון שכלי לאירועים. בסיפור זה ישנם ביטויים נוספים כמו 'לדורות', 'קודש לה', 'זיכרון', 'ראש', 'מופת'⁸.

אולם מפאת קוצר היריעה, נראה רק את הדברים כפי שהם סובבים סביב מכת בכורות, והמצוות הקשורות למכה זו וליציאת מצרים. הסיפור הראשון מסומן בכחול והשני באדום. האפור הוא לדברים שלא שייכים לצד מסוים, והסגולים הם במסגרת איחוד שני הסיפורים האלו (אלו פסוקים עם סממנים של שני הסיפורים):

⁶ בנטייתו השונות.

⁷ חלוקה זאת מזכירה מאוד את החלוקה אותו עושה הגרי"ד סולובייצ'יק בספרו איש האמונה הבודד בין האדם של פרק א' בבראשית לבין האדם בפרק ב'. נראה שזהו מוטיב החזר על עצמו במספר מקומות בתנ"ך.

⁸ לשון מופת הוא כהוכחה שכלית כפי שכותבים הראשונים.

וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֵׁה לְבֵית אֲבֹתָהּ לְבֵית... וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבַּעַת עֶשְׂרֵי יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשָׁחֲטוּ אוֹתוֹ כָּל קֹהֵל עַדֹּת יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעֶרְבִים. וְלָקְחוּ מִן הַדָּם וְנָתְנוּ עַל שְׁתֵּי הַמְּזוֹזוֹת וְעַל הַמִּשְׁקוֹף עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר יֵאָכְלוּ אוֹתוֹ בָּהֶם. וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה... פֶּסַח הוּא לַיהוָה. וְעִבְרָתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהָיִיתִי כָל בְּכוֹר... וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לָאוֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אֲתֶם שֵׁם וְרָאִיתִי אֶת הַדָּם וּפִסַּחְתִּי עֲלֵיכֶם וְלֹא יְהִיָּה בָכֶם נֶגֶף לְמִשְׁחִית בְּהַכְתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם...

וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכְרוֹן וְסִגְתָּם אוֹתוֹ חֵג לַיהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תִּקְהָגוּ. שְׁבַעַת יָמִים מִצּוֹת תֵּאָכְלוּ

אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם כי כל אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל

מיום הראשון עד יום השביעי. וביום הראשון מקרא קדש

וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם... ושמרתם את המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים ושמרתם את היום הזה לדרתיכם חקת עולם.

בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצת עד יום האחד ועשרים לחדש בערב

שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם

כי כל אכל מחמץ ונכרתה הנפש ההוא מעדת ישראל בגר ובאזרח הארץ... ולקחתם אגדת אזוב וטבלתם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות מן הדם אשר בסף ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר. ועבר יהוה לנגף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות ופסח יהוה על הפתח ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגף. ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם. והיה כי תבאו אל הארץ... ושמרתם את העבדה הזאת. והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם. ואמרתם זבח פסח הוא ליהוה.

ויהי בחצי הלילה והיה הכה כל בכור בארץ מצרים מבכר פרעה הישב על כסאו עד בכור השבי אשר בבית הבור וכל בכור בהמה.

ויקם פרעה לילה... ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי גם אתם גם בני ישראל ולכו עבדו את יהוה כדברכם. גם צאנכם גם בקרכם קחו כאשר דברתם ולכו וברכתם גם אתי.

ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ כי אמרו כלנו מתים.

קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא.

ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים...

והיה כי יביאך יהוה אל ארץ הפנעני... ועבדת את העבדה הזאת...

שבעת ימים תאכל מצת וביום השביעי חג ליהוה... והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יהוה לי בצאתי ממצרים

והיה לך לאות על ירך

ולזכרון בין עיניך

כפי שניתן לראות בסוף הציווי על התפילין משקף את שני הסיפורים האלו, כך שכל אחד מתאר את אחד

ההיבטים. תפילין של יד מהווים אות וסימן והם כנגד הלב, כנגד היחס של הברית הכרותה בין לבבות. לעומת זאת, תפילין של ראש מכוונים כנגד הראש, שהם מסמלים את היחס הכללי והשכלי, יחס מרומם ולא אישי.

כמו כן, ניתן לראות את ההקבלה בין התפילין לדם על המשקוף והיום המקודש:

יב, יג: וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת עַל יָדְךָ	יב, יג: וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אֲתָם שֵׁם וְרֵאִיתִי אֶת הַדָּם וּפִסַּחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא יְהִי בְכֶם נֶגֶף לְמִשְׁחִית בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם.
יב, יד: וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכְרוֹן וְחֻגְתֶּם אוֹתוֹ חֹג לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תִּתְּגֶהוּ.	יב, יד: וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכְרוֹן וְחֻגְתֶּם אוֹתוֹ חֹג לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תִּתְּגֶהוּ.
יב, יז: וְשִׁמַּרְתֶּם אֶת הַמִּצְוֹת כִּי בְעֵצָם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת צְבָאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְשִׁמַּרְתֶּם אֶת הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם.	יב, יז: וְשִׁמַּרְתֶּם אֶת הַמִּצְוֹת כִּי בְעֵצָם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת צְבָאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְשִׁמַּרְתֶּם אֶת הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם.
יב, כד: וְשִׁמַּרְתֶּם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה לְחֹק לְךָ וּלְבִנְיֶיךָ עַד עוֹלָם.	יב, כה: יב, כה: ... וְשִׁמַּרְתֶּם אֶת הַעֲבֹדָה הַזֹּאת.

ההקבלה הנ"ל מלמדת אותנו על מקומו של מצוות תפילין ביחס לחג המצות, ומצות מריחת הדם על המזחות והמשקוף. הדם הוא אות וסימן עבור הנהגת הברית שהרי הדם הוא הנפש וכמובן שקשור ללב האדם. מנגד, הזיכרון של חג המצות מתאים להנהגת היחס הכללי של האלוקות עם האדם כמנהיג עליון וטרנסצנדנטי.⁹ חלוקה זאת מלווה אותנו לא רק בסיפור יציאת מצרים, אלא גם הסיפור המקביל של הכניסה לארץ (יהושע פרק ד):¹⁰

וַיֹּאמֶר לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ עֲבְרוּ לִפְנֵי אָרוֹן יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֵל תוֹךְ הַיַּרְדֵּן וְהִרְיֹמוּ לָכֶם אִישׁ אֶבֶן אַחַת עַל שִׁכְמוֹ לְמַסָּפֵר שְׁבַעֲטֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל

למען תהיה זאת אות בקרבכם כי ישאלון בניכם מחר לאמר מה האבנים האלה לכם. ואמרתם להם אשר נכרתו מימי הירדן מפני ארון ברית יהוה בעברו בירדן נכרתו מי הירדן

והיו האבנים האלה לזכרון לבני ישראל עד עולם.

ואת שתי עשרה האבנים האלה אשר לקחו מן הירדן הקים יהושע בגלגל. (כא) ויאמר אל בני ישראל לאמר אשר ישאלון בניכם מחר את אבותם לאמר מה האבנים האלה. (כב) והודעתם את בניכם לאמר ביבשה עבר ישראל את הירדן הזה. (כג) אשר הוביש יהוה אלהים את מי הירדן מפניכם עד עברכם כאשר עשה יהוה אלהים לימים סוף אשר הוביש מפנינו עד עברנו. (כד) למען דעת כל עמי הארץ את יד יהוה כי חזקה היא למען יראתם את יהוה אלהים כל הימים.

ניתן לראות את אותו התבנית גם פה. יש את הנהגת הברית הכרוכה ב'אות' המלווה יחד עם הדו-שיח עם הבנים.¹¹ כמו כן, ניתן לראות שבשני המקומות התורה נותנת טעם לאותות ולזיכרון. משמעות האבנים הוא לפרסם את ידו החזקה, וכך ייראו את ה'. מנגד, מתוארת פה גם הנהגת ההדר הכרוכה בזיכרון לדורות. התפילין מהווים איפה עיגון ואות במציאות לשתי הנהגות אלו.

⁹ מי שהרחיב את היריעה בנושא הוא הרב ברויאר פרקי מועדות א בסוגיה על פסח.

¹⁰ אין זה המקום, אולם התנ"ך מקביל את סיפור הנהגת יהושע והכניסה לארץ להנהגת משה ביציאת מצרים ובמדבר.

¹¹ ניתן לראות בשאלת הבנים ממש הקבלה: במקום "מה העבודה הזאת לכם" כתוב פה "מה האבנים האלה לכם".

ו. בחינת התפתחות מצות תפילין עם התפתחות ישראל ותפילין כמקיפים בקדושה:

ציווי התפילין מובא פעמיים בשני הקשרים כרונולוגיים. הפעם הראשונה שבה ישראל קיבלו את המצוה היה בשלבי יציאת מצרים, כפי שמובא בפרשיות קדש ו'והיה כי יביאך'. בתקופה זאת ישראל עוד לא קיבלו את התורה. תפילין נמנה מהמצוות הראשונות שישראל קיבלו. הפעם השנייה שמצוה זאת מובאת, עם ישראל נמצאים במצב אחר לחלוטין. בתקופה זאת, ישראל כבר יצאו ממצרים, קיבלו את התורה, חטאו בעגל ובחטא המרגלים, חטאים שעיצבו אותם, והנה הם עומדים להיכנס לארץ. בנאום משה לקראת מותו הוא מצוה אותם על מצות תפילין. ההקשרים הם שונים לחלוטין, וממילא ניתן לצפות שגם מגמתו התפתחה ואיננה כאותה מצוה כפי שהיה להם כשיצאו ממצרים, מבחינת המשמעויות השונות שנקשרים ונכללים בה. נערוך השוואה בין מצות תפילין בהקשריה ביציאת מצרים ובהקשריה בנאום משה.

נערוך השוואה בין הפרשיות:

שמות יב – יג: פרשת יציאת מצרים	דברים ו: פרשת נאום משה
יב (כה) וְהָיָה כִּי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֶּן יְקֹנֶק לָכֶם כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַעֲבֹדָה הַזֹּאת: (כו) וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה הַעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם: ... (מב) לֵיל שְׁמֵרִים הוּא לֵה' לְהוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הוּא־הַלֵּילָה הַזֶּה לֵה' שְׁמֵרִים לְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם: (נא) וַיְהִי בַעֲצֹם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצִיא יְקֹנֶק אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: יג (ב) קִדֵּשׁ לִי כָל־בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל־רֶחֶם בְּבִנֵּי יִשְׂרָאֵל בְּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא: (ג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם זָכוּר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים כִּי בַחֲזָק יָד הוֹצִיא ה' אֶתְכֶם מִזֶּה: ... (ד) הַיּוֹם אַתֶּם יֹצְאִים בַּחֲדָשׁ הָאֵבִיב: (ה) וְהָיָה כִּי יִבְיֹאֵךְ ה' אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַיְבוֹסִי... וְעֲבַדְתָּ אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת בַּחֲדָשׁ הַזֶּה. (ו) שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מִצַּת וּבִיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חֵג לֵה': ... (ח) וְהַגַּדְתָּ לְבִנְךָ בְּיוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעָבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְצֵאתִי מִמִּצְרַיִם: (ט) וְהָיָה לָךְ לָאוֹת עַל יָדְךָ וּלְזִכְרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ כִּי בִיד חֲזָקָה הוֹצֵאֲךָ ה' מִמִּצְרַיִם: (י) וּשְׁמַרְתָּ אֶת־הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֵדָה מִיָּמִים יְמִימָה: (יא) וְהָיָה כִּי יִבְאֹךְ ה' אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי... (יד) וְהָיָה כִּי־יִשְׁאַלְךָ בִּנְךָ מָחָר לֵאמֹר מָה זֹאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בַּחֲזָק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים: (טו) וַיְהִי כִּי־הִקְשָׁה פָרְעָה לְשַׁלְּחָנוּ וַיַּהַרְגֵהוּ כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר אָדָם וְעַד בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל כֵּן אֲנִי זֹבֵחַ לֵה' כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם הַזִּכְרִים וְכָל־בְּכוֹר בְּנֵי אֶפְרָתָה: (טז) וְהָיָה לָאוֹת עַל יָדְכָה וּלְטוֹטַפֹּת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בַחֲזָק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם.	(ו) וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲנִי מַצְוֶה הַיּוֹם עַל־לְבָבְךָ: (ז) וּשְׁנַנְתָּם לְבָבְךָ וּדְבַרְתָּ בָם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלִכְתְּךָ בְּדֶרֶךְ וּבְשֹׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ: (ח) וּקְשַׁרְתָּם לָאוֹת עַל־יָדְךָ וְהָיוּ לְטוֹטַפֹּת בֵּין עֵינֶיךָ: (ט) וּכְתַבְתָּם עַל־מַזְזוֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעְרֶיךָ: (י) וְהָיָה כִּי יִבְיֹאֵךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ... (יב) הַשְׁמֵר לָךְ פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־יְקֹנֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאָךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים: (יג) אֶת־יְקֹנֶק אֱלֹהֶיךָ תִּירָא וְאֹתוֹ תַעֲבֹד וּבְשִׁמּוֹ תִשָּׁבַע: (יד) לֹא תִלְכֹּן אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֶיכֶם: (טו) כִּי אַל קִנָּא ה' אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבְּךָ פֶּן־יִחַר אֶף־יְקֹנֶק אֱלֹהֶיךָ בְּךָ וְהִשְׁמִידְךָ מֵעַל פְּנֵי הָאָדָמָה: (טז) לֹא תִנָּסּוּ אֶת־ה' אֱלֹהֵיכֶם כְּאֲשֶׁר נִסִּיתֶם בַּמֶּסֶה: ... (כ) כִּי־יִשְׁאַלְךָ בִּנְךָ מָחָר לֵאמֹר מָה הַעֲדָת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵינוּ אַתְּכֶם: (כא) וְאָמַרְתָּ לְבִנְךָ עֲבָדִים הָייֵינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם וַיֹּצִיאָנוּ יְקֹנֶק מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה: (כב) וַיִּתֶּן ה' אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים גְּדֹלִים וְרָעִים בְּמִצְרַיִם בְּפָרְעָה וּבְכָל־בֵּיתוֹ לְעֵינֵינוּ: (כג) וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הִבִּיא אֹתָנוּ לְתֵת לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם: (כד) וַיִּצְוֵנוּ ה' לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לִירְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְטוֹב לָנוּ כָּל־הַיָּמִים לְחִיתָנוּ כְּהַיּוֹם הַזֶּה: (כה) וְצִדְקָה תִהְיֶה־לָנוּ כִּי־נִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת...

על פי ההשוואה שערכנו ניתן לראות מספר עניינים שיש לתת עליהם את הדעת:

התפתחות הנושא המרכזי: בפרשת יציאת מצרים (שמות יב - יג) יש מילה מנחה שחוזרת על עצמה מספר רב של פעמים והוא 'שמירה'. מילה זאת מופיעה הרבה פעמים גם בפרשת נאום משה (דברים ו). אולם אם נשים לב, העניין אותו שומרים בפרשת יציאת מצרים הוא העבודה והיום. לעומת זאת, בפרשת נאום משה,

הדברים אותם יש לשמור הם המצוה והחוקים והמשפטים. כלומר, ניתן לראות שהנושא המרכזי השתנה. ההסבר לכך הוא פשוט. בפרשת נאום משה קיבלו ישראל כבר תורה, ואילו בפרשת יציאת מצרים עוד לא קיבלו ישראל תורה.

התפתחות שאלת הבן: הבדל נוסף בין שתי הפרשות הוא תוכן שאלת הבן. בפרשת יציאת מצרים הבן שואל שאלות מאוד פשוטות וראשוניות: "מה זאת" או "מה העבודה הזאת לכם". הבן שואל רק על מה שהוא רואה. לעומת זאת, הבן של פרשת נאום משה, שואל שאלה מאוד מורכבת ומשכילה: "מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם". הבן של נאום משה רואה עדות חוקים ומשפטים. הוא רואה כבר מערכת חוקים מסודרת וממוסדת.

התפתחות ההודעה לבנים: בשתי הפרשות יש גם בן אחר שלא שואל אלא פשוט מלמדים לו. לעומת פרשת יציאת מצרים שבו מגידים לבן ('והגדת לבנך'), בפרשת נאום משה, יש צורך בשינון של הדברים לבנים ('ושננתם לבניך'), כי מדובר במשהו הרבה יותר מורכב. לא מדובר פה רק על סיפור יציאת מצרים, אלא יש פה מערכת הרבה יותר מפותחת של חוקים משפטים – או בעצם כל התורה כולה.

הויה לעומת קשירה: בפרשת יציאת מצרים הציווי הוא שהנושא יהיה לאות על היד. לעומת זאת, בפרשת נאום משה הציווי הוא שייקשרו הדברים על היד. באופן פשוט, הדבר תלוי מהו הנושא. הפרשת יציאת מצרים הנושא הוא זכר ליציאת מצרים ולכן זה דבר אחד שיש לשים על היד. לעומת זאת, בפרשת נאום משה מדובר במערכת חוקים שלמה וממוסדת. המגמה בפרשת שמע היא להקיף את האדם ב'דברים האלה' בכל סביבתו. מימוש העניין הוא על רקע על ידי הקשירה של הדברים האלה לאדם.

המטרה 'למען תהיה תורת ה' בפיך': באופן משונה מאוד, בפרשת יציאת מצרים, בפעם הראשונה בה מופיע מצות תפילין בפרשת קדש, מנמקת התורה: "למען תהיה תורת ה' בפיך". נימוק זה לא מובן כלל, שהרי ישראל עוד לא קיבלו את התורה עדיין. נראה שבמסגרת איחוד הבחינות התורה **הזריקה** את הנימוק הזה בפרשת קדש, למרות שהוא שייך באמת יותר לבחינות השייכות לפרשת נאום משה (שמע ו'והיה אם שמוע').

לשון חגיגית לעומת לשון מזהירה: לעומת הרוח והלשון החגיגי המתואר בנאום יציאת מצרים, רוח המתאר את מצבו של העם באותה תקופה – עתיד מביטח ומזהיר לעם שנולד בעלי ציפייה לעתיד. לעומת זאת, בפרשת נאום משה נראה שהרוח והלשון הם אחרים. שם התורה מזהירה מהסכנות הצפויות בהמשך דרכם ובכניסה לארץ.

המצוות המובאות בפרשת יציאת מצרים - בכורה, פסח ותפילין מהווים בשלב זה זכר ליציאת מצרים, אולם כל המצוות האלו מתפתחים במשמעותם. בכור בהמה (שאליו מצטרף גם ביכורי האדמה) ופסח מתפתחים במסגרת תהליך ריכוז העבודה סביב המקדש. התפילין, הדם על המזחות והסיפור לבנים עוברים תהליך של הרחבה לכל התורה כולה והופכים להיות מצות תפילין, מזחה והשינון לבנים. גם בכור אדם עובר פיתוח על ידי התמרתם של הבכורות והחלפתם בלויים. הסיבה לכך נובע משתי סיבות: השתתפותם בחטא העגל (כפשט הדברים בבמדבר פרק ח), וכחלק מהמגמה הכללית של ריכוז העבודה ולכן ראוי גם לרכז את העובדים בו לשבט קבוע האחראים על זה ברמה הממלכתית. כיוון אחר של התפילין, שבמסגרת ריכוז העבודה התהווה הציץ כחלק מזיכרון של אחראי העבודה ברמה הלאומית המרוכזת כפי שנרחיב בהמשך בהיקש לציץ. העליה לרגל ושאר המצוות הקושרות את עם ישראל למקדש מביאים את האדם לחזר אחרי ה'. באופן דומה, קריאת שמע תפילין ומזחה באים לסובב את האדם במצות כפשט הדברים בפרשת שמע. נסכם:

מצוות השייכות לבחינת זכר ליציאת מצרים עברו תהליך התפתחות שהביאו אותם לידי הקפת האדם בעבודה והתמסדות העבודה.

סיכום ניתוח ההשוואה: המשותף בכל העניינים שעמדנו עליהם, הוא שהתפילין באים להוות אות זכר לנושא המרכזי באשר הוא. התפילין של יציאת מצרים היוו סימן זכר לדברים ולמצב של ישראל באותה תקופה שהיו חשובים לשמור. תפילין אלו התפתחו עם התפתחותם של עם ישראל, והצטרפו למגמה הכללית של התמסדות העבודה.

ז. בחינת שמירה והיקש מזוזה – הנהגת מידה כנגד מידה:

לצורך בחינה זאת, נראה את היחס וההיקש שהתורה הקישה בין מצות תפילין למזוזה וחג המצות:

תפילין – שמות יג	מזוזה ופסח – שמות יב
(ט) וְהָיָה לָךְ לְאוֹת עַל יָדְךָ וּלְזִכְרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ למען תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ כִּי בְיָד חֲזָקָה הוֹצֵאָה ה' מִמִּצְרַיִם.	(ו) וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשָׁחַטוּ אֹתוֹ כָּל קֹהֵל עַדֹּת יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעֶרְבִים. (ז) וּלְקַחוּ מִן הַדָּם וְנָתַנוּ עַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וְעַל הַמַּשְׁקוֹף עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם... (יג) וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאוֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שֹׂם וְרֹאֵתִי אֶת הַדָּם וּפִסַּחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא יְהִי בָכֶם נֹגֵף לְמִשְׁחִית בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. (יד) וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכְרוֹן וְחִגְגְתֶּם אֹתוֹ חֵג לַה' לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תִּחְגְּלוּ. (טו) שְׁבַעַת יָמִים מִצּוֹת תֹּאכְלוּ... (יז) וְשִׁמְרֶתֶם אֶת הַמִּצּוֹת כִּי בְעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת צְבָאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְשִׁמְרֶתֶם אֶת הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם ... (כג) וְעָבַר ה' לִנְגֹף אֶת מִצְרַיִם וְרָאָה אֶת הַדָּם עַל הַמַּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וּפִסַּח ה' עַל הַפֶּתַח וְלֹא יָתַן הַמִּשְׁחִית לְבֹא אֶל בְּתִיכֶם לִנְגֹף. (כד) וְשִׁמְרֶתֶם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה לְחֹק לָךְ וּלְבִנְיֶךָ עַד עוֹלָם ...
(י) וְשִׁמְרֶתֶם אֶת הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֵדָה מִיָּמִים יְמִימָה... (יא) וְהָיָה כִּי יִבְאֶה ה' אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי כְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָךְ וּלְאַבְתָּיךָ וְנָתַנָּה לָךְ...	(י) וְשִׁמְרֶתֶם אֶת הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֵדָה מִיָּמִים יְמִימָה... (יא) וְהָיָה כִּי יִבְאֶה ה' אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי כְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָךְ וּלְאַבְתָּיךָ וְנָתַנָּה לָךְ...
(יד) וְהָיָה כִּי יִשְׁאַלְךָ בִּנְךָ מָחָר לֵאמֹר מָה זֹאת וְאַמַּרְתָּ	(יד) וְהָיָה כִּי יִשְׁאַלְךָ בִּנְךָ מָחָר לֵאמֹר מָה זֹאת וְאַמַּרְתָּ

אליו בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים... (טז) והיה לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך כי בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים.	(כה) והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן ה' לכם כאשר דבר ושמרתם את העבדה הזאת. (כו) והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם. (כז) ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל... (מב) ליל שמרים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה לה' שמרים לכל בני ישראל לדרתם.
---	--

כפי שניתן לראות מודגש בצבע כתום, יש היקש ברור בין הדם וחג המצות, לבין התפילין ששניהם בנויים בתבנית זהה של אות חיכרון. מעבר לכך, כפי שהדגשתי באדום, ניתן לראות שהמילה המנחה היא שמירה. בחינה זאת מופיעה בצורה מאוד בולטת בנושא של המזחה וחג המצות.¹² מילה זאת מופיעה גם כן ביחס לתפילין. רעיון הבחינה הוא **מידה כנגד מידה** – כיוון שישראל שומרים את קרבן הפסח, את המצות, את היום, את העבודה ואת התפילין – ה' גם שומר עליהם בליל שימורים. ליל שימורים לה' וכן ליל שימורים לכל בני ישראל. ניתן להרחיב זאת ולומר שבעצם כל המצוות כולן קשורות לבחינה זאת. לכן התורה נוקטת בלשון ושמרת את המצות – לשון נופל על לשון, שמשמעותו גם כן 'ושמרתם את המצוות'. כיוון זה של שמירה של כל המצוות מתואר באריכות בדברים בנאומי משה הראשונים בהם מילה זאת מהווה גם כן מילה מנחה. התורה מתארת פה שמירה במספר מימדים: במזחה – שמירת מקום, בפסח – שמירת עבודה, יום – שמירת זמן ותפילין – שמירת האדם בגופו. שמירת ישראל – ליל שימורים. ההנהגה האלוקית פועלת בצורה מקבילה למידה האנושית המכוונת אותה, אך יש צורך בשמירה של כל המימדים – האדם, המקום, הזמן והעבודה.

ח. בחינת הנהגת האות ושאלת הבנים:

בחינה נוספת הוא היותם של התפילין אות. נשים לב, שבשלושת המקרים שראינו שמוכא התבנית אות חיכרון, מגיע הבן השואל על האות:

תפילין – שמות יג	דם על המשקוף וחג המצות – שמות יב	תפילין – דברים ו	האבנים בחציית הירדן – יהושע ד
(ט) והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך... (יד) והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים... (טז) והיה לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך כי בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים.	(יג) והיה הדם לכם לאות על הבתים אשר אתם שם... (יד) והיה היום הזה לכם לזכרון... (כו) והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם. (כז) ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח...	(ו) והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוה... (ח) וקשרתם לאות על ירך והיו לטוטפת בין עיניך... (כ) כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדת והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם: (כא) ואמרת לבנך...	(ו) למען תהיה זאת אות בקרבכם כי ישאלון בניכם מחר לאמר מה האבנים האלה לכם. (ז) ואמרתם להם אשר נכרתו מימי הירדן... והיו האבנים האלה לזכרון לבני ישראל עד עולם...

כלומר, חלק אינטגרלי מהרעיון של האות הוא הנצחת לדורות וכסימן בו משתמשים להעביר את המסורת לדורות הבאים. ניתן לדייק יותר מזה ולהבין את חיוב התפילין ביחס לאיזה בן חל חיוב תפילין. בפרשת קדש התורה מציגה את הבן שאינו יודע לשאול שיש לומר לו:

¹² אם נשים לב שמירה מופיעה בהקשר זה בדיוק 7 פעמים.

"(ח) **והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים:** (ט) **והיה לך לאות על-**
ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך כי ביד חזקה הוצאך ה' ממצרים:"

לעומת זאת בפרשת והיה כי יביאך, בו הבן שואל, אמנם שאלה פשוטה, נראה שהתורה מצוה על האדם לצוות על בנו להניח תפילין:

"(יד) **והיה כי יושאלך בנך מאמר מה זאת ואמרת אליו** בחזק יד הוציאנו יקנוק ממצרים מבית עבדים: (טו) **והיה כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרג יקנוק כל בכור בארץ מצרים מבכר אדם ועד בכור בהמה על כן אני זבח לה' כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה:** (טז) **והיה לאות על ידך ולטוטפת בין עיניך כי בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים:**"

ניתן לראות מי הוא המושא בכל אחד מהפרשיות. בפרשת קדש שנאמר 'בעבור זה עשה לי בצאתי ממצרים', וכן בטעם למצות תפילין, שאומרת התורה 'כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים' הדברים מתייחסים לאב בלבד. בפרשת והיה כי יביאך, לעומת זאת, שבו הבן שואל, נאמר 'הוציאנו ה' ממצרים'. האב מצווה לכלול את הבן איתו. במצוות בכור בהמה האב מסביר לבנו את המשמעות מפני שבו זה יודע לשאול. לכן כתוב בטעם למצות תפילין 'כי בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים'. האב משתף את הבן. נראה שהחיוב הוא שהאב ישתף וילמד את בנו. לא מדובר פה בצו ישיר על הבן אלא רק על אביו. בחינה זו מצרפת את התפילין לקבוצת המצוות שחלק מייעודם הוא להעביר את מסורת התורה ויסודותיה לדור הבא.

ט. בחינת לב לעומת ראש:

בעיון בפרקים הראשונים בספר משלי מתבהרת התמונה שמוציגים שני צדדים ביחס לחכמה. יש את קבלת הדברים בלב והפנמת העניין. השורשים שמשמשים לשם תיאור צד זה הם: לב, יד, נפש, אהבה, חביקה, שמירה, נצירה והקשבה. חוץ מזה, יש את ההשכלה וההחכמה המתוארת בשורשים: ראייה, עיניים, עפעפיים, שמיעה, אחן, ראש, אור, גרגרת ולשון. שתי הקבוצות האלו מסודרות על בסיס תפילין של יד ושל ראש בהתאמה כמתואר (משלי א – ט בדילוגים):

"... **כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרתך... בני תורתך אל תשכח ומצותי יצר לבך... קשרם על גרגרותיך כתבם על לוח לבך... וירני ואמר לי יתמך דברי לבך שמר מצותי וחייה. קנה חכמה קנה בינה אל תשכח ואל תט מאמרי פי... אל תעזבה ותשמרן אהבה ותצרך... סלסלה ותרוממך תכבדך כי תחבקנה. תתן לראשך לוית חן עטרת תפארת תמגנך... אל יליזו מעיניך שמרם בתוך לבך... קשרם על לבך תמיד ענדם על גרגרתך... בהתהלךך תנחה אתך בשכבך תשמר עליך והקיצות היא תשיחך. כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר... ותורתך כאישון עיניך. קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך. אמר לחכמה אחתי את ומדע לבונה תקרא...**"¹³

לפי זה, ניתן לחלק את פרשת שמע בצורה ברורה לשתי הקבוצות: "והיו הדברים האלה על לבך" – כנגד הלב, "ושונתם לבניך ודברתם בהם" – כנגד הראש, "בשבחתך בביתך" – פרט לאינו מיושב בדעתו, "ובלכתך בדרך" – פרט ללבו טרוד. וקשרתם לאות על ידך – כנגד הלב, והיו לטוטפת בין עיניך – כנגד הראש.

¹³ החלוקה מסדרת כמעט את כל הפסוקים בצורה מאוד ברורה בפרקים אלו, אך לשם הקיצור בחרתי רק את הפסוקים הנבחרים המעבירים את הנקודה שלי בצורה ברורה.

לשם הרחבה בעניין זה נתמקד בהשוואה בין דברים פרק ו' למשלי פרק ג':

משלי ג	דברים ו
(א) בְּנֵי תוֹרָתִי אֶל תִּשְׁכַּח וּמִצְוֹתַי יֵצֵר לְבָבְךָ. (ב) כִּי אֲרֹךְ יָמִים וְשָׁנוֹת חַיִּים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ. (ג) חֶסֶד וְאֱמֶת אֶל יַעֲזֹבֶךָ קִשְׁרָם עַל גְּרָדוֹתֶיךָ כְּתָבָם עַל לֹחַ לְבָבְךָ. (ד) וּמִצָּא חֵן וְשָׁכַל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹקִים וְאָדָם. (ה) בְּטַח אֵל ה' בְּכָל לְבָב וְאֶל בִּינְתְּךָ אֶל תִּשְׁעֵן. (ו) בְּכָל דְּרָכֶיךָ דַּעְהוּ וְהוּא יִישֹׁר אֲרָחֶיךָ. (ז) אֵל תְּהִי חֶכֶם בְּעֵינֶיךָ יָרָא אֶת ה' וְסוֹר מֵרַע. (ח) רַפְאוֹת תְּהִי לְשַׁרְרֶךָ וְשָׁקוּי לַעֲצָמוֹתֶיךָ. (ט) כָּבֹד אֶת ה' מֵהוֹנָךְ וּמֵרָאשִׁית כָּל תְּבוּאָתְךָ. (י) וְיִמְלְאוּ אֶסְמֶיךָ שִׁבְעָה וְתִירוּשׁ יִקְבִּיךָ יִפְרְצוּ... (יג) אֲשֶׁרִי אָדָם מִצָּא חֶכְמָה וְאָדָם יִפְקֵי תְבוּנָה. (יד) כִּי טוֹב סָחָרָה מִסָּחָר כֶּסֶף וּמִחֶרֶץ תְּבוּאָתָה. (טו) יָקָרָה הֵיא מִפְּנִינִים וְכָל חִפְצֶיךָ לֹא יִשְׁווּ בָּהּ. (טז) אֲרֹךְ יָמִים בִּימִינָה בְּשִׂמְאוֹלָה עֲשֵׂר וְכִבּוֹד. (יז) דְּרָכֶיךָ דְּרָכֵי נֶעֱם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שְׁלוֹם. (יח) עֵץ חַיִּים הֵיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ וְתִמְכִּיָּה מֵאֲשֶׁר (יט) ה' בְּחֶכְמָה יִסַּד אֶרֶץ כּוֹנֵן שְׁמִים בְּתִבּוּנָה... (כב) וַיְהִי חַיִּים לְנֶפֶשׁ וְחֵן לְגִרְגָּתֶיךָ. (כג) אִז תִּלָּךְ לְבָטַח דְּרָכְךָ וְרִגְלְךָ לֹא תִגּוֹף. (כד) אִם תִּשְׁכַּח לֹא תִפְחֹד וְשִׁכְבְּתָה וְעִרְבָה שְׁנָתְךָ... (כו) כִּי ה' יִהְיֶה בְּכִסְלְךָ וְשָׁמַר רִגְלְךָ מִלִּכְד.	(ה) וְאֶהְבֶּתָ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נִפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ. (ו) וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוֶּךָ הַיּוֹם עַל לְבָבְךָ. (ז) וְשָׁנָתָם לְבִנְיָךְ וּדְבַרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלִכְתְּךָ בְּדֶרֶךְ וּבְשִׁכְבְּךָ וּבְקוּמָךְ. (ח) וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל יָדְךָ וְהָיוּ לְטֹטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ... (יב) הַשֹּׁמֵר לֹךְ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת ה' אֲשֶׁר הוֹצִיאָךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים. (יג) אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ תִירָא וְאֹתוֹ תַעֲבֹד וּבְשִׁמּוֹ תִשְׁבַּע... (יח) וְעָשִׂיתָ הַיִּשָּׁר וְהַטוֹב בְּעֵינֶיךָ ה' לְמַעַן יִיטֹב לָךְ... (כד) וַיִּצְוֶנּוּ ה' לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹהֵינוּ לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים לְחַיֵּינוּ כִּהְיוֹם הַזֶּה. (כה) וְצִדְקָה תִהְיֶה לָנוּ כִּי נִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵינוּ כְּאֲשֶׁר צִוֵּנוּ.

שלמה המלך מתאר את התפילין בתור אות לתורה כולה כפי שהוכחנו. בהשוואה ניתן לראות ש'כל חפצך לא ישוו בה' מקביל ל'בשבתך בביתך בדרך'. כלומר, התורה חשובה וקודמת אף לרצונותיו (חפצו) של האדם. זאת לעומת חפצי שמים שאכן קודמים לתלמוד תורה כפי שחז"ל אכן דרשו.¹⁴ לפי זה, למה כתוב 'בשבתך בביתך' ולא 'בשבת בביתך' – התורה אומרת שכשאדם יושב בביתו מרצונו עליו לעסוק בתורה ולבטל רצונו. אך אם זה היה לשם מצוה אז לא היה צריך לבטל ישיבה זאת. מפה למדו ק"ו לשאר מצוות שהעוסק במצוה פטור מן המצוה,¹⁵ שהרי נאמר על התורה שכל חפצים לא ישוו בה ואפילו מצוות אחרות. לכן קל וחומר שהעוסק במצוה פטור מן המצוה אם הוא פטור מתלמוד תורה. **הפטור הוא מצד חוסר פניות דעתו, שדעתו של האדם עוסק בדבר אחר**. מדוע כתוב 'ובלכתך בדרך'? גם פה, הפסוק עוסק בלכתו של האדם לרצונו ולא לצורך מצוה. אם היה זה לצורך מצוה שאינו פנוי בלבו לעסוק בתורה שטרוד בדבר אחר יהיה פטור. כלומר, **הפטור הוא מצד חוסר פניות נפשית**. החלוקה הזאת מתאימה לחלוקה שהצענו במשלי.¹⁶

י. בחינת נאומי משה:

בפתח ספר דברים, משה נואם שני נאומי פתיחה לפירוט המצוות. הנאום הראשון מסתכם בסוף פרק ד' והשני בסוף פרק יא. אולם, אם עורכים השוואה בין הנאומים, ניתן למצוא מבנה שחוזר על עצמו בשניהם:

¹⁴ עיין מועד קטן ט עמוד ב.

¹⁵ כך פסקו חז"ל בסוכה כה עמוד א, ברכות יא עמוד א וטז עמוד א.

¹⁶ מההשוואה הנ"ל, ניתן ללמוד עוד דברים על פרשת שמע כמו המקור לפרשנות 'ובכל מאורך' – בכל ממונך שזה מקביל ל'כבד את ה' מהונך'. וכן, הצורך לצאת ידי הבריות כדרך שיוצא ידי המקום כפי שחז"ל דורשים בפסוקים 'ועשית הישר והטוב' ו'ומצאת חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם'. עיין ספרי דברים עט, ו; משנה בשקלים ג, ב; תוספתא שקלים ב, א.

אזהרה על השכחה¹⁷, חשיבות העברת העניין לבנים¹⁸, יסוד וכלל הצו האלו¹⁹ והבסיס עליה היא עומדת²⁰, הסכנה בכניסה לארץ²¹, האבדון והגלות כתוצאה מקלקול הדרכים²², השיבה בתשובה²³, הרווח לאחר השיבה²⁴, מסקנות²⁵ והנצחת העניין במצוה²⁶. המוטיב החוזר הזה מתאר את התהליך אותו עם ישראל עובר.

אולם מתוך הדמיון ניתן גם להבחין בהבדלים מהותיים בין שני הנאומים. הנאום הראשון מדגיש את חוסר הזכות של ישראל, ושההנהגה כלפיהם הוא רק מתוך חסד ה' כמוביל ומנהיג את מגמתו במציאות. המסקנה של הנאום הוא שה' בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ושאינו עוד מלבדו. הוא המנחה המוביל והמנהיג היחיד של המציאות, ולא בגלל זכותו של האדם הוא נגאל אלא בגלל המגמה האלוהית. המצוה שבה התורה משתמשת להנציח נאום זה הוא ערי המקלט. ישראל הם כרוצחים בשגגה הנסים לעיר מקלט – לא מזכותו אלא מחסד וחסות. בחינה זאת מביאה את האדם לידי קיום מצוות ה' מתוך התבטלות בעקבות הכרה במגמה האלוהית של ה' במציאות.

לעומת זאת, הנאום השני, משה מתאר את הדברים בצורה אחרת. האדם ובחירותיו הם במרכז. משה מתאר את ההנהגה של מידה כנגד מידה, ואת הברכה והקללה. ההנהגה הזאת מדגישה את ההשלכות והמשמעות של מעשי האדם.²⁷ בנאום זה מלבד היראה בשמירה על המצוות מוצג גם האהבה – שימת דגש על נתינת החשיבות ללב האדם (תפילין של יד) ולראייתו של הופעת המציאות האלוהית במציאות כמשגיה (תפילין של ראש), ועל ידי כך הבאת האדם לידי קיום מצוות מתוך אהבה, קבלה והזדהות. המצוה בה משתמש משה להנציח נאום זה הוא מעמד הברכות והקלות בהר גריזים והר עיבל, שמתאים לעניין זה. בחינה זאת מביאה את האדם לקיום מצוות מצד זה שהוא רואה את ההשלכות של מעשיו ומצד הצדק וההשלכות של החוטאים לעומת הטוב שניתן להולכים בדרכיו.

חלוקה זאת מתארת שתי הנהגות כפי שאומרת התורה בעצמה. בנאום הראשון נאמר (פרק א פס' לא):

"וּבַמִּדְבָּר אֲשֶׁר רָאִיתָ אֲשֶׁר נִשְׁאַף יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֹּאֲשֶׁר יִשְׂאֵאִישׁ אֶת בָּנוֹ בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הִלְכְתֶּם עַד־בְּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה:"

¹⁷ בנאום הראשון: דברים ד, ט-י; ד, כג. בנאום השני: דברים ו, יב-יג; ט, ו-ח.

¹⁸ בנאום הראשון: דברים ד, ט-י. בנאום השני: דברים ו, כ-כא.

¹⁹ בנאום הראשון: דברים ד, י; ד, יד-טז. בנאום השני: דברים י, יב-יג; יא, א.

²⁰ בנאום הראשון: דברים ד, ג-ד; ד, לט-מ. בנאום השני: דברים יא, ב-ז.

²¹ בנאום הראשון: דברים ד, כב-כה. בנאום השני: דברים ו, יד; ז, ב-ד; ז, טז.

²² בנאום הראשון: דברים ד, כו-כח. בנאום השני: דברים יא, ז.

²³ בנאום הראשון: דברים ד, כט-לד. בנאום השני: דברים יא, יח-כ.

²⁴ בנאום הראשון: דברים ד, מ. בנאום השני: דברים יא, כא.

²⁵ בנאום הראשון: דברים ד, לה-מ. בנאום השני: דברים יא, כו-כח.

²⁶ בנאום הראשון: דברים ד, מא-מג. בנאום השני: דברים יא, כט-לב.

²⁷ נמנה מספר ראיות לחלוקה הנ"ל:

א. ביחס למצווה לא לירא מהאויבים, נאמר הנאום הראשון (א, כט-לב): "... לֹא־תִירָצוּן וְלֹא־תִירָאוּן מִהֶם. יִקְוֶה אֱלֹהֵיכֶם הַהֵלֶךְ לִפְנֵיכֶם הוּא יִלְחֶם לָכֶם כָּכָל אֲשֶׁר עָשָׂה אֲתָכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכֶם", וכן (ג, כא-כב): "(כא) וְאֵת־יְהוֹשֻׁעַ צִוִּיתִי בְּעֵת הַהוּא לֵאמֹר עֵינֶיךָ הֵרָאִתָּ אֶת־כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְקֹוֹק אֱלֹהֵיכֶם לְשָׁנֵי הַמַּלְכִּים הָאֵלֶּה כִּן־יַעֲשֶׂה ה' לְכָל־הַמַּמְלָכוֹת אֲשֶׁר אֲתָה עֹבֵר שָׁמָּה: לֹא תִירָאוּם כִּי יִקְוֶה אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם". כלומר, ה' הוא הפועל. לעומת זאת נאמר בנאום השני (ז, יז-כד): "כִּי תֵאמָר בְּלִבְבְּךָ רַבִּים הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִמֶּנִּי אֵיכָה אוֹכֵל לְהוֹרִישָׁם: לֹא תִירָא מֵהֶם... הַמַּסֶּת הַגְּדֹלָת אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ... וְנִתְּנָם יְקֹוֹק אֱלֹהֶיךָ לִפְנֵיךָ... וְנָתַן מַלְכֵיהֶם בְּיָדְךָ... לֹא־יִתְּצֵב אִישׁ בִּפְנֵיךָ...". פה ה' מסייע לאדם להצליח, שהאדם הוא הפועל.

ב. בנאום הראשון נאמר (ג, ד): "אֲדֹנִי יְקֹוֹק אֲתָה הַחֲלוּת לְהִרְאוֹת אֶת־עַבְדְּךָ אֶת־גְּדֻלָּתְךָ וְאֵת־יְדֵי הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי־אֵל בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֶׂיךָ וְכַגְּבוּרָתְךָ:" – ה' הוא הפועל.

לעומת זאת, בנאום השני אומרת התורה (פרק ח פס' ב – ה):

"(ב) וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך יקוק אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענתך לנסתך לדעת את אשר בלבבך תשמר מצותו מצותיו אם לא: (ג) ויענך וירעבך ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתיך למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי' יחיה האדם: (ד) שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה: (ה) וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מוסרה:"

הייסורין מחנכים את האדם כדי לפתח אותו.

התשובה על פי הבחינה של הנאום השני היא על ידי ההשבת הדברים אל הלב וקשירתם אליו על ידי הקפת האדם בתורה בקריאת שמע תפילין ומזחה, המביאה לאהבתו. כך אומר התורה בפרשת ויהי אם שמע:

"(יח) ושמעתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם: (יט) ולמדתם את בניכם לדבר גם בשבתך בביתך ובילכתך בדרך ובשכבך ובקומך: (כ) וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך:"

כלומר, בחינה נוספת בתפילין הוא העצמת מעשי האדם וכוונותיו הנובא מתוך אהבת ה'.

יא. בחינת הראייה והיראה, יד וכוח וההיקש לבכור:

בשני נאומי משה הנ"ל, ניתן לראות שיש שתי מילים מנחות – יראה וראייה.²⁸ מתוך ראייה והכרה של המציאות, האדם מבין ממה ראוי לירא (ה') וממה לא (האויבים). השאלה היא איפה יושב הכוח האמיתי – יד מי שולטת. לפי בחינה זאת מובן מדוע בתפילין קושרים על היד ובין העיניים, שמצד הראייה רואים איפה נמצא הכוח ויראים.

אכן לא רק הראייה מתאים ליראה אלא גם עיני ישראל הרואות נופל על עיני ה' המשגיחות (פרק יא):

"(ב) וידעתם היום כי לא את בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו את מוסר יה' אלהיכם את גדלו את ידו החזקה ורעו הנטויה: (ג) ואת אתתיו ואת מעשיו... (ז) כי עיניכם הראות את כל מעשה ה' הגדל אשר עשה: (יב) ארץ אשר ה' אלהיך דרש אתה תמיד עיני יקוק אלהיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה:"

הכוח ויד גם כן מהווים ממנחות בנאומים.²⁹ וכן יד ה' היא הדבר אותו אנו רואים (פרק ו):

"(כא) ... ויצאנו ה' ממצרים ביד חזקה. (כב) ויתן ה' אותות ומפתים גדלים ורעים במצרים בפרעה ובכל ביתו לעינינו."

בחינה זאת מופיעה גם כן, בפרשת ויהי כי יביאך:

"(יד) והי' כיישאלך בנך מחור לאמר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו יקוק ממצרים מבית עבדים: (טו) והי' כיהקשה פרעה לשלחנו ויהרג יקוק כל בכור בארץ מצרים מבכר אדם ועד בכור בהמה על כן אני זבח לה' כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה: (טז) והי' לאות על ידך ולטוטפת בין עיניך כי בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים:"

²⁸ לשון נופל על לשון.

²⁹ נביא מספר דוגמאות לכך: א. התורה מעמתת בין יד פרעה ליד ה' (ז, ח): "... הוציא ה' אתכם ביד חזקה ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים." וכן בפס' כד: "ונתן מלכיהם בידך..." וכן בפס' יז-יח: "ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה. וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנתן לך כח..."

אחת האופציות הוא שהתפילין מהווים סימן ואות עבור מצות בכור בהמה שזה כנגד היד החזקה של ה'.

יב. בחינת השראת שכינה בהשכנת שם ה' על האדם ופאר:

כהמשך של הבסיס לבחינה הקודמת, ישנו פסוק נוסף העוסק גם כן בקשר של ראייה ליראה (דברים כח, י):

"וְרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם ה' נִקְרָא עָלֶיךָ וַיֵּרָאוּ מִמֶּךָ."

יראת עמי הארץ נובע מראיית עם ישראל כששם ה' הנקרא עליהם. נראה שיש לקשור פסוק זה לתפילין של ראש על בסיס היסוד השווה של ראייה-יראה. ניתן לזהות עוד סימנים לקשר זה:

הפסוק מתאר **ששם ה'** נקרא **עליך**. אם אכן מתייחסים לפסוק זה בצורה פיזית מציאותית ולא רק עקרונית, זה נראה מאוד מתאים לתפילין שהרי הוא שם ה' והוא על ראשו של האדם. אופציה שניה להבין את המילה 'עליך' היא לא מעל ראש האדם אלא באדם – שהאדם עצמו חל עליו שם ה'. לפי הבנה זאת, משמעות התפילין הוא כאילו שם ה' הוא ממש על גוף האדם. התפילין בעצם מחברות בין גוף האדם לשם ה' העליון, וכך שם ה' מקבל הופעה מוחשית בגוף האדם.³⁰

כמו כן, כפי שראינו לעיל, האבנים מקריעת הירדן מתאימים לתפילין, מבחינת האות והזיכרון, סיפור הברית וסיפור ההדר ושאלת הבנים. כעת נראה שהטעם המובא שם מהווה עוד דבר המקשר בין פסוק זה לבין תפילין. הטעם המובא בספר יהושע לאבנים הוא (יהושע ד, כד):

"למען דעת כל עמי הארץ את יד ה' כי חזקה היא למען יראתם את ה' אלהיכם כל הימים."

פסוק זה הוא בדיוק הדבר המחבר בין מטרתו של התפילין 'למען יראתם את ה' אלקיכם', לבין 'דעת עמי הארץ'. עמי הארץ רואים את **יד ה' שהיא חזקה** (המתאים לתפילין של יד), ויראים, כי רואים את השגחת ה' על ישראל והשכינה. כתוצאה מיראתם גם ישראל יראים מה' שמזהים את זה בעקבות הגויים.³¹

לאחר שהסקנו שאכן פסוק זה תואם במשמעותו למשמעותם של תפילין, נמצאנו למדין שהתפילין יוצרים מציאות של שם ה' שנקרא על ישראל. כלומר, השראת שכינה.³² כלומר, הם לא רק מהווים סימן אלא הם משרים שכינה מכוח עצמן.

הרמב"ן בפירושו לשמות יג, טז מפרש את המילה לטוטפות כתכשיט על בסיס דברי חז"ל וכתרגום יונתן בכמה מקומות. נראה שמבחינה זאת הם נקראים תכשיט ששורה השכינה עליו כתכשיט ואצעדה ופאר.

³⁰ ניתן למצוא את העיקרון של תפילין כחלק מגוף האדם בהרבה מקורות חז"ליים: בזבחים דף יח עמוד א הגמרא דנה האם תפילין מהווים חציצה, ועצם ההו"א שהיא לא מהווה חציצה היא מהעיקרון הזה. בראש השנה דף יז עמוד א הגמרא מתארת אנשים שאינם מניחים תפילין כ'פושעי ישראל **בגופן**'. נראה שעניין זה קשור לתפילין ובקשר שלהם לספר תורה, שהרי נאמר שהעומד על מת חייב לקרוע שזה דומה לספר תורה שנסרף. כך, ספר תורה לעיתים מובא כתחליף לאדם כדי להשלים למניין (עיין שו"ע או"ח סימן נה סעיף ד ורמ"א שם). במקורות מדרשיים קיימת תפיסה הרואה בגוויל של ספר תורה כמקודש יותר מהכתב עצמו. ניתן לראות זאת במדרש המתאר את התורה כאש שחורה על גבי אש לבנה הכתובה על זרועו של הקב"ה (תנחומא בראשית א). האש השחורה היא הכתב והאש הלבנה היא הרקע, דהיינו זרועו של ה'. כמו כן, התפילין שהם ה'אות' המקביל לכתב ולכן הם בצבע שחור, והם קשורות לזרוע האדם על עורו כמו אות וכתב על גבי קלף. התפילין מהווים את הרובד הגופני של התורה במציאות הפיזית.

³¹ זה דומה לכתוב בתהילים קכו, ב-ג: "אֲזַיֵּאמְרוּ בְּגוֹיִם הַגְדִּיל ה' לַעֲשׂוֹת עִם־אֱלֹהִי: הַגְדִּיל ה' לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ...". כלומר, ישראל מזהים ומבחינים בזה בעקבות הזיהוי הקודם של הגויים.

³² ביחס לשם ה' והשראתו נאמר: "והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו לשכן שמו שם שמה תביאו את כל אשר אנכי מצוה אתכם" (דברים י"ב, יא). "ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם" (במדבר ו', כז). על פי הפסוקים ברכת כהנים היא שימת השם על ידי הברכה. כלומר יש בקריאת השם או בהשכנתו האצלה מכחו של בעל השם. בדומה לזה, גם תפילין יש בהנחתן משום קריאת שם ה' על האדם במובן של השראת שכינה (כפי שכתוב ביחס לסוכה בסוכה ט ע"א).

מנהגי אבלות:

נאמר ביחזקאל כד:

"(ז) הַאֲנֶכָה דָּם מֵתִים אֲבָל לֹא־תַעֲשֶׂה פֶּאֶרֶךְ חֲבוּשׁ עָלֶיךָ וְנַעֲלִיךָ תְּשִׁים בְּרִגְלֶיךָ וְלֹא תַעֲטֶה עַל־שִׁפְּם וְלֶחֶם אֲנָשִׁים לֹא תֹאכַל... (כג) וּפֶאֶרְכֶּם עַל־רַאשֵׁיכֶם וְנַעֲלִיכֶם בְּרִגְלֵיכֶם לֹא תִסְפְּדוּ וְלֹא תִבְכּוּ."

לאחר שמתה אשתו, יחזקאל מצווה לא לנהוג מנהגי אבלות ופסוק מפרט מה עליו לעשות במסגרת צו זה. ההיסק הפשוט הוא שדברים אלו הם מנהגי אבלות. אחד הדברים שנצטווה זה: "פארך חבוש עליך". התרגום מתרגם 'טוטפת', והכוונה שאסור להניח תפילין בזמן האבלות. נראה שדין זה נגרר מבחינה זאת, שלא ראוי ההתפארות בתפילין כשהאדם באבלות.

יג. היקש לציץ:

אומרת התורה על ציץ בשמות כח:

"(לו) וַעֲשִׂיתָ צִיץ זָהָב טְהוֹר וּפִתַּחְתָּ עָלָיו פִּתּוּחִי חֹתֶם קֹדֶשׁ לָהּ: (לח) וְהָיָה עַל־מִצַּח אֶהְרֹן וְנָשָׂא אֶהְרֹן אֶת־עֹנֶן הַקֹּדֶשִׁים אֲשֶׁר יִקְדִּישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל־מִתְנַת קֹדְשֵׁיהֶם וְהָיָה עַל־מִצַּחוֹ תִּמְיֵד לְרִצּוֹן לָהֶם לִפְנֵי ה'."

הציץ מרצה על עון טומאת קדשים שנאמר עליו (ויקרא כב, ב-ג):

"(ב) וְדָבַר אֶל־אֶהְרֹן וְאֶל־בָּנָיו וַיִּנָּזְרוּ מִקֹּדֶשִׁי בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִחַלְלוּ אֶת־שֵׁם קֹדְשִׁי אֲשֶׁר הֵם מִקֹּדֶשִׁים לִי אֲנִי ה': (ג) אֲמַר אֲלֵהֶם לְדֹרֹתֵיכֶם כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־יִקְרַב מִכָּל־זֶרְעְכֶם אֶל־הַקֹּדֶשִׁים אֲשֶׁר יִקְדִּישׁוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לָהּ וְטָמְאָתוּ עָלָיו וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִלִּפְנֵי אֲנִי ה'."

כלומר, הטומאה מחללת את שם ה' ומסלקת את השכינה³³ ותפקידה של הציץ הוא לכפר על זה ולהשכין את שם ה'. כפי שראינו בבחינה הקודמת, רעיון זה משותף לתפילין.³⁴ מה אם כן היחס בין הציץ לתפילין של ראש? נראה להסביר שהציץ הוא כתפילין של ראש עבור כלל ישראל.³⁵

אולם ניתן להציע כיוון נוסף. כפי שראינו, העבודה שהיתה שייכת בבית הפרטי בפסח מצרים, רוכז והועבר לבית המקדש, במקום אשר יבחר ה'. כמו כן, ראינו שהבכורות, אלו שהוקדשו כאחראים על העבודה במימד הפרטי של האדם, הוחלפו בשבט לוי כאחראים מצד העבודה בצורה מרוכזת כלל ישראלית. כך, כשם שיש את התפילין, המהווים זכרון במימד הפרטי של האדם, נוצר הציץ המהווה זיכרון במימד של העבודה המרוכזת ברמה הכללית.

יד. היקש לציצית:

היחס בין ציצית לתפילין מתבטא במספר עניינים: שתי המצוות קשורות לבחינות עול מלכות שמים ועול מצוות. כמו כן, בציצית ישנו את העניין של הראייה חזרון יציאת מצרים, כפי שנאמר בבמדבר (טו, לט):

³³ אומרת התורה בשמות (כה, ח): "(ח) וַעֲשֵׂוּ לִי מִקֹּדֶשׁ וְשִׁכַנְתִּי בְּתוֹכְכֶם." וביחזקאל כג: "(ז) ... אֶת מְקוֹם כְּסָאִי וְאֶת מְקוֹם כְּפֹת רִגְלִי אֲשֶׁר אֲשַׁכֵּן שָׁם בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם וְלֹא יִטְמְאוּ עוֹד בֵּית יִשְׂרָאֵל שֵׁם קֹדְשִׁי ... וְטָמְאוּ אֶת שֵׁם קֹדְשִׁי בְּתוֹעֲבוֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ וְאָכַל אֹתָם בְּאֶפֶי: (ט) עֲתָה יִרְחָקוּ אֶת זְנוּתָם וּפְגַרֵּי מַלְכֵיהֶם מִמֶּנִּי וְשִׁכַנְתִּי בְּתוֹכְכֶם לְעוֹלָם.", וכן נאמר בויקרא טו, לא: "וְהִזְרַתֶּם אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִטְּמֵאֹתָם וְלֹא יִמְתְּוּ בְּטִמְאֹתָם בְּטִמְאֵם אֶת־מִשְׁכְּנִי אֲשֶׁר בְּתוֹכְכֶם: ". כלומר, שם ה' והשכינה בישראל הבאה דרך המקדש מסולקת על ידי הטומאה.

³⁴ ואכן נאמר על הציץ בכלל שאר בגדי הכהנים "וַעֲשִׂיתָ בְּגֵד־קָדֶשׁ לְאַהֲרֹן אֲחִיר לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: " שזה מתאים לתפילין שנקרא פאר.

³⁵ כך מסביר הראי"ה קוק צ"ל בעין אי"ה שבת א, מ.

"וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְקֹזֵק וְעָשִׂיתֶם אֹתָם:"

טו. היקש לכתיבת ספר תורה:

התורה מצוה בדברים לא על כתיבת ספר תורה:

"(יט) וְעָתָה כָּתְבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְלִמְדָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמָּה בְּפִיהֶם לְמַעַן תִּהְיֶה לִּי הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעֵד בְּבִנֵי יִשְׂרָאֵל... (כא)... וְעָנְתָה הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְפָנָיו לְעֵד כִּי לֹא תִשְׁכַּח מִפִּי זִרְעוֹ... (כד) וְהָיָה כָכֹלֹת מֹשֶׁה לְכַתֵּב אֶת דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל סֵפֶר עַד תָּמָם. (כה) וַיֵּצֵאוּ מֹשֶׁה אֶת הַלְוִיִּם נֹשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית ה' לֵאמֹר. (כו) לָקַח אֶת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה וּשְׁמַתֶּם אֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית ה' אֱלֹהֵיכֶם וְהָיָה שָׁם בְּךָ לְעֵד."

שימת התורה בפייהם של ישראל:

הביטוי בו משתמשת התורה של 'שימת התורה בפייהם' מזכירה את הטעם המובא לתפילין בפרשת קדש:

"(ט) וְהָיָה לָךְ לְאוֹת עַל־יָדְךָ וּלְזִכְרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ כִּי בְיַד חֻזָּקָה הוֹצָאתָ ה' מִמִּצְרַיִם:"

כמו כן, ניתן לראות את היחס לאיסור השכחה המובא גם כן בנאומו משה בתחילת ספר דברים.

שימת ספר התורה מצד הארון:

בתפילין נאמר בפרשת ויהי אם שמוע 'ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם'. היה נראה לי לדרוש זאת כך: אל תקרי את אלא אות - 'ושמתם אות' (בכתיב חסר) דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם'. כלומר, שיש לשים את האות על הלב. בקריאה חדשה זו, ניתן לראות את בחינת הלב שהוזכר לעיל.³⁶ באופן דומה ניתן לומר זאת גם פה, 'ושמתם אתו מצד הארון' – אל תקרי אתו אלא אותו (כלומר האות שלו). לפי זה, יש לקרוא את הפסוק כך: "ושמתם את האות שלו מצד ארון ברית ה' אלקיכם". לפי קריאה זאת נחשף בפנינו הבחינה של הנהגת ברית.

מה היחס אם כן בין המצוות? כמו ספרי תורה גם תפילין כתובות בדיו ועל קלף, ויש בהן מפרשיות התורה, אך לעומת ספר תורה המשמש לחיבור לתורה בדרך הלימוד והמחשבה, התפילין מחברות את האדם לתורה בדרך הגוף והמוחש. היקש זה הוא על בסיס הבחינה של ההופעה הפיזית לתורה.

טז. היקש לספר תורה של מלך:

לעומת התפילין של ראש המקבילים לציץ, יש לשאול מהו המקביל לתפילין של יד עבור כלל ישראל? לשם כך, יש לחפש דמות המקביל ללב כלל ישראל. נראה שדמות זה הוא המלך. נביא לכך שתי הוכחות.

נאמר בשמואל ב פרק ט ביחס למרד אבשלום:

"(ב) וְהַשְׂכִּים אֲבִשְׁלוֹם וְעָמַד עַל־יַד דֶּרֶךְ הַשָּׁעַר וַיְהִי כָל־הָאִישׁ אֲשֶׁר־יָהִי־לוֹ רִיב לְבֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ לְמִשְׁפָּט וַיִּקְרָא אֲבִשְׁלוֹם אֵלָיו וַיֹּאמֶר אֵי־מָה עִיר אֲתָה וַיֹּאמֶר מֵאֶחָד שְׁבִטֵי־יִשְׂרָאֵל עֲבָדְךָ:.... (ו) וַיַּעַשׂ אֲבִשְׁלוֹם כַּדָּבָר הַזֶּה לְכָל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־יָבֹאוּ לְמִשְׁפָּט אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיִּגְנַב אֲבִשְׁלוֹם אֶת־לֵב אֲנָשֵׁי יִשְׂרָאֵל:.... (יג) וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ אֶל־דָּוִד לֵאמֹר הִנֵּה לְבִי־אִישׁ יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי אֲבִשְׁלוֹם:"

³⁶ אין אלו דברים רחוקים כל כך מהפשט, שהרי הם כוללים בעצם את הרעיון של הדברים: ה' מצוה את ישראל לשים את הדברים על לבבם. איך ניתן לעשות זאת בצורה פיזית ולא רק בצורה מטאפורית – על ידי יצירת אות (סימן לרעיון עמוק יותר) ושימתה כנגד הלב. ואכן דורש זאת ר' יצחק במנחות דף לז עמוד א למקור לשימת התפילין כנגד הלב.

אבשלום החל לשפוט את ישראל והסיט אותם נגד דוד המלך בטענה שאין מענה ללב העם מאת המלך והוא כבר איבד את משמעותו כלב העם, ואכן אבשלום שבה את לב אנשי ישראל. בזה החל המלכתו של אבשלום והחלפת השלטון. כמו כן, במלכים א פרק יב ביחס למרד ירבעם ועשרת השבטים ברחבעם:

"(כז) אִם יַעֲלֶה הָעָם הַזֶּה לַעֲשׂוֹת זִבְחִים בְּבֵית־ה' בִּירוּשָׁלַם וְיָשֹׁב לֵב הָעָם הַזֶּה אֶל־אֲדֹנֵיהֶם אֶל־רַחֲבֹעַם מֶלֶךְ יִהְיֶה וְהִרְגִנִי וְשָׁבוּ אֶל־רַחֲבֹעַם מֶלֶךְ־יִהוּדָה:"

ירבעם חשש שאם עשרת השבטים יעלו לרגל ישוב לבם אל רחבעם. כלומר, המלך כמי שמתקבל על לב העם, הוא נעשה כלבם המממש רצונותיהם.³⁷ לכן הוא ראוי להיות הדמות בעל המקביל לתפילין של יד עבור כלל ישראל. ואכן אנו מוצאים ביחס למלך ציווי מיוחד:

"(יח) וְהָיָה כְּשִׁבְתּוֹ עַל כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ וְכָתַב לוֹ אֶת־מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל־סֵפֶר מַלְפָּנַי הַכְּהֻנִּים הַלְוִיִּם: (יט) וְהִיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בּוֹ כָּל־יְמֵי חַיָּיו לְמַעַן יִלְמַד לִירְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהָיו לְשֹׁמֵר אֶת־כָּל־דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לַעֲשׂוֹתם:"

ניתן לראות שבאמת למלך יש את הספר התורה שנמצא עמו כל ימי חייו. נראה שספר תורה זה מהווה המקביל של תפילין של יד עבור כלל ישראל ואכן ייעודו זהה – על מנת שילמד ליראה.

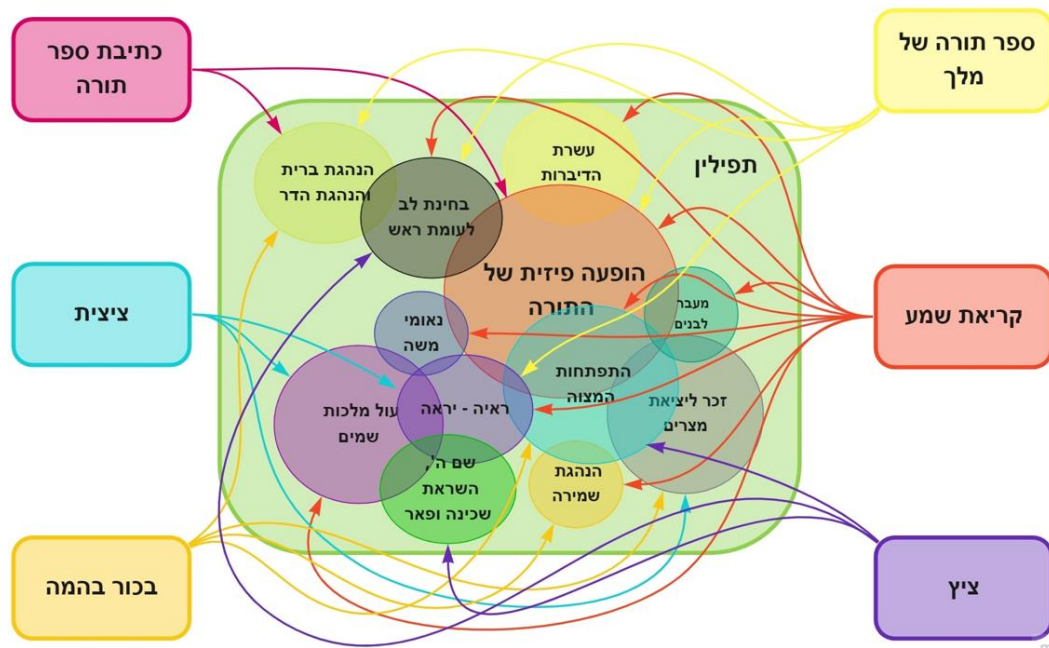
כפי שראינו, כשמשנה סיים לכתוב את ספר התורה, מדין ספר תורה של מלך, הוא הניח אותה מצד הארון לאחר שהשתמש בו לצורך מצות הקהל. הסברנו שאת 'ושמתם אתו מצד הארון' ניתן לקרוא כ'אות שלו'. לפי זה, יש לקרוא את הפסוק כך: "ושמתם את האות שלו מצד ארון ברית ה' אלקיכם". יוצא אם כן, שקיים יחס בין מצוות הקשורות לעשרת הדיברות בפרט ומצוות הקשורות לעשרת הדיברות בכלל:

בפרט	בכלל העם
קריאת שמע – שינון לבנים ודיבור של היסודות המביאים ליראת ה' כהמשך למעמד הר סיני.	מצות הקהל – חזרה על מעמד הר סיני להביא את הקהל ליראת ה', יחד עם הטף.
מזחה – כתיבת הדברים.	כתיבת ספר תורה של המלך וכתיבת השירה על ידי העם.
תפילין – קשירה כאות כנגד הלב.	תליית ספר התורה של המלך על זרועו של המלך ושימת ספר התורה מצד הארון.

³⁷ ואכן מכנה אותו הרמב"ם לב קהל ישראל בהלכות מלכים ג, ו.

סיכום

לסיכום נציג בצורה ויזואלית את מסקנות הבירור:

כפי שניתן לראות, מתוארים הבחינות השונות של המצוה. כל בחינה מתוארת כעיסוק והמשקל שהענקתי לכל חלק על פי הניתוח לעיל מוצג בגודל העיסוק של כל בחינה. אזור החפיפה של העיסוקים בא לתאר את היחס והקשר בין אותם הבחינות החופפות. מבחון, יש את המצוות שהראנו שהוקשו למצוה וכן ניתן לראות לאילו בחינות מהבחינות המרכיבות את שמע הם מתייחסים.

איחוד הבחינות

לאחר שזיהינו את הבחינות השונות של המצוה ואת המצוות המוקשים אליה, יש לאחד את הבחינות השונות בהכרעה בגדרי המצוה ליצירת הוראה אחת קוהרנטית ברובד ההלכתי-מעשי:

פרשיות התפילין:

רוב הבחינות אכן שייכות בעיקר לארבעת הפרשיות בצורה מאוד ברורה. אמנם אולי יש מקום לכלול מצד בחינת עשרת הדיברות אותה.

זמן תפילין

נבחן את העניין לפי כל אחת הבחינות:

- בחינת זכר ליציאת מצרים: התורה כותבת שיש לזכור את יציאת מצרים 'כל ימי חיך'. לפי זה ראוי שזמן תפילין יהיה בכל זמן (לדעת בן זומא ברכות פרק א משנה ה), אלא אם כן יש תחליף שדרכו זוכרים את יציאת מצרים בצורה שווה או עדיפה על התפילין. אכן השבת ושלושת הרגלים מהווים ימים שהם זכר ליציאת מצרים, וייתכן והם יכולים להוות תחליף לתפקידו של התפילין בבחינה זאת.
- בחינת ההופעה לכל התורה: מכיוון שהתורה שייכת לכל זמן ("והגית בו יומם ולילה") מן הראוי שגם התפילין זמנם לא יהיה מוגבל, אלא "כ האדם בפועל עוסק בתורה שאז נראה שיהיה פטור. כמו כן, ייתכן שתפילין לא שייכות בשבת שהוא מקביל לכל המצוות.³⁸

³⁸ כך כתוב ביחזקאל כ, יא-יב: "וְאַתָּן לָהֶם אֶת חֻקֹּתַי וְאֶת מִשְׁפָּטַי הַזֶּה עֲשִׂיתִי אֹתָם... וְגַם אֶת שְׁבֻתוֹתַי נִתַּתִּי לָהֶם לְהִיּוֹת לְאוֹת בֵּינִי וּבֵינֵיהֶם לְדַעַת כִּי אֲנִי יְיָ מְקֻדָּשׁ". ההקבלה של השבת כאות לשאר המצוות עולה מתוך הכתוב.

- בחינת עול מלכות שמים: מצד בחינה זו, המצוה שייכת דווקא בבוקר ובערב כמו בקריאת שמע. ייתכן וזה לא שייך בשבת שהוא מקביל לכל המצוות כמו הבחינה של הופעת כל התורה. אולם בזמן התפילה שמקבלים עול מלכות שמים נראה שגם צריך להניח תפילין בשביל לקבל עול מלכות שמים בצורה טובה.
 - בחינת של הנהגת ברית: במידה ונמצא משהו אחר המבטא את שני הסיפורים האלו ניתן להחליף זאת בעניין השני. שבת אכן ממלאת תנאי זה.³⁹ כמו כן, חג הפסח והרגלים האחרים שייכים לשני סיפורים אלו.
 - בחינת התפילין כמקיפים את חייו של האדם: בשבת וברגלים שהאדם גם ככה עסוק בקודש נראה שפחות נצרכים לתפילין להקיפו. בלילה כשאדם ישן בחינה זאת לא שייכת כי הוא לא עסוק בקודש גם ככה.
 - בחינת השמירה וההיקש למזחזה: תפילין שייכות בכל זמן חוץ מבשבת שהשבת שומרת על האדם.⁴⁰
 - בחינת האות: בשבת שזה גם אות צריך להיות פטור. מהבחינה של נאומי משה – בשבת ויו"ט שאדם אינו עושה מלאכה ואינו פועל, אכן לא שייכים התפילין השייכים לבחינת פעולת האדם (הנאום השני).
 - בחינת הלב וראש: אם האדם מסיח דעתו ממנה, לא נראה שזה שייך.
 - בחינת הראייה והיראה: בלילה שלא רואים לא שייך כמו 'וראיתם אותו' בציצית. לפי בחינה זאת גם בבוקר זה רק מזמן שרואים.
 - בחינה הפאר: כשלא יכול לכבד צריך להיות פטור. ייתכן שבליילה אדם לא במצב של פאר וכבוד ויהיה פטור. כמו כן, מצד 'וראו כל עמי הארץ' זה רק שייך ביום כמו בחינת הראייה והיראה.
 - היקש לספר תורה: ייתכן שיש להקיש שגם בתפילין צריך להיות כל ימי חייו, דהיינו בכל זמן (בדומה לבחינת הופעת התורה).
 - היקש לציץ: בלילה שאדם מסיח דעתו מהם אין להניח תפילין כמו בציץ.
 - איסור שבות: ייתכן ובשבת יהיה אסור משום שבות שמא יטלטל את התפילין כמו לולב ושופר.⁴¹
- מסקנת הדברים שהזמנים בהם אולי לא יהיה שייך הם: בלילה, בשבתות ומועדים, כשאדם עוסק בתורה, כשאדם אבל וכשלא יכול לשמור על רמת כבוד ראויה.

³⁹ ניתן לחלק את הפרשה העוסקת בשבת בשמות פרק לא לשני חלקים: פס' יג - יד מגדירים את השבת כאות ושעונש המחללו בכרת המתאים לברית מצד ה' המקדש את השבת ואת ישראל. פס' טו בתחילתו מתאר הוא האמצע וסופו של פס' טו עד פס' יז עוסקים בברית מצד ישראל. כך מתואר פה ההדדיות בברית. על פי בחינה זאת אכן שייך עונש כריתה. בעשרת הדיברות לא מתוארת הברית אלא '**זכור את יום השבת לקדשו**'. הזיכרון וכינויה של השבת כיום השבת הוא מהבחינה של הזיכרון וההדר, שישראל מקדשים את השבת באי עשיית מלאכה כזיכרון לקדושת ה' את השבת בשבת בראשית. לפי זה, מובן מדוע לא מחזר כרת בשלב זה.

⁴⁰ שבת קיט ע"א.

⁴¹ סימוכין לכך שכמו שדרשו חז"ל 'זכרון תרועה' – ביום **הזיכרון** שחל להיות בשבת, שלא תוקעים ממש, כך גם בתפילין נאמר '**ולזכרון** בין עיניך'. כמו כן, נאמר בשבת דף ו עמוד א "לא תצא אישה... בטוטפת" שמא תטלטל אותה כמו התכשיטים האחרים המובאים שם. מקור מפורש לכך נאמר בסנהדרין דף סח עמוד א: "כשחלה רבי אליעזר נכנסו רבי עקיבא וחביריו לבקר. הוא יושב בקינוף שלו והן יושבין בטרקלין שלו. ואותו היום ערב שבת היה, ונכנס הורקנוס בנו לחלוץ תפיליו. גער בו ויצא במזיפה. אמר להן לחבירי: כמדומה אני שדעתו של אבא נטרפה. אמר להן: דעתו ודעת אמו נטרפה, היאך מניחין איסור סקילה ועוסקין ב**איסור שבות**?" ורש"י מפרש במקום: "לחלוץ תפיליו - של אביו, דקסבר שבת לאו זמן תפילין הוא, ואסור להניחן שמא יצא בהן לרשות הרבים".

מי מצווה במצות תפילין:

- בחינת זכר ליציאת מצרים: ייתכן שבחינה זאת רק שייכת במי שאבותיו יצאו ממצרים למעט גרים ועבדים משוחררים.
- בחינת הופעת פיזית לתורה: בחינה זאת לא שייכת בנשים שאינם שייכים בתלמוד תורה. כמו כן, קטן שלא יודע ללמוד עדיין לא שייך בו.
- בחינת עול מלכות שמים: ייתכן שבחינה זאת לא שייכת במי שאין עליו עול מלכות שמים בצורה מלאה כמו מי שאינו עבד לה' בין אם זה מצד שלא מקבל עליו עול מלכותו ואינו נקי מעבירות⁴², או מי שהוא עבד (שהרי נאמר עבדי הם ולא עבדים לעבדים).
- בחינת הפאר: בחינה זאת לא שייכת בעבדים שאינם בעלי פאר וכבוד, וכן לא באבלים שלא ראוי אז להתפאר ולהתהדר בהן.
- בחינת השמירה: קטן שלא מסוגל לשמור על תפיליו וקיומם לא שייך לבחינה זאת.
- בחינת אות ובנים: בבחינה זאת בן הראוי לשאול שייך בו כפי שאמרנו.

נראה שיש לקבל את המסקנות הנ"ל. מצד בחינת התפתחות התפילין, אין שייך לפטור גרים ועבדים משוחררים רק בגלל שלא היו ביציאת מצרים. כמו כן, מצד הופעת התורה שזהו טעם מרכזי בעל משקל רב שהרי הוא נכתב בצורה מפורשת, גרים ועבדים משוחררים שייכים לדין זה.

מיקום תפילין של יד:

- בחינת עול מלכות שמים: מן הראוי שיהיה כנגד הלב – כמו 'בכל לבבכם' ו'והיו הדברים האלה על לבבכם'.
- בחינת הנהגת ברית: ראוי שיהיה כנגד הלב, שהרי סיפור הברית מתאר יחס של ברית הכרותה בין לבבות.
- בחינת לב לעומת ראש: ראוי כמובן שיהיה כנגד הלב.
- בחינת נאומי משה: מצד אחד ראוי שזה יהיה על היד שזה מבטא את מעשי האדם, ומצד שני אפשר לומר על הלב שהרי זה מתאר את הזדהותו עם הדרך כפי שתיארנו.
- בחינת הראייה היראה היד והכוח: ראוי להיות על היד.
- בחינת השראת השכינה: סביר לומר ששייך פה יותר הלב.

כפי שניתן לראות, רוב הבחינות דורשות שיהיה כנגד הלב, ולכן זה יהיה על היד כנגד הלב, במסגרת איחוד הבחינות.

מיקום תפילין של ראש:

- בחינת עול מלכות שמים – ראוי שיהיה על הראש.
- בחינת הנהגת הדר: ראוי שיהיה מעל הראש.
- בחינת לב לעומת ראש: ראוי שיהיה על הראש.
- בחינת הראייה והיראה: לכאורה היה ראוי בין העיניים ממש אך מצד שני על הראש תואם יותר את היראה.
- בחינת הפאר: ראוי להיות על הראש.
- היקש לציץ: ראוי להיות על הראש כמו הציץ.

רוב הבחינות אכן דורשות שיהיה כנגד הראש. אולם עבור הראייה, אכן עדיין שמים את זה מכוון בין העיניים במסגרת איחוד הבחינות.

⁴² אולם זה לא מסתבר כי לא ניתנה תורה למלאכי השרת.

הבחינות השונות בחז"ל

כעת אנסה להראות איך הבחינות השונות שמנינו מקודם, אכן קיימים גם בדברי חז"ל.

בחינות עשרת הדיברות זכר ליציאת מצרים וההיקש לציצית:

כתוב בספרי (דברים ו, ח):

"ועדיין אני אומר אם קדש לי והיה כי יביאך שקדמום מצות אחרות הרי הן בקשירה עשר דברות שלא קדמום מצות אחרות אינו דין שיהיה בקשירה אמרת קל וחומר הוא אם ויאמר שהוא בשנון אינו בקשירה עשר הדברות שאינן בשנון אינו דין שלא יהיה בקשירה אמרת הרי קדש לי והיה כי יביאך שאינן בשנון והרי הן בקשירה הן יוכיחו לעשרת הדברות שאע"פ שאינן בשנון שיהיה בקשירה ת"ל וקשרתם"

אכן ניתן לראות פה מתוך ההו"א את ההיקש לציצית ובחינת עשרת הדיברות. המדרש תנחומא⁴³ מונה מספר בחינות הקיימות בציצית: הראיה כפי שהצגנו לעיל, זיכרון יציאת מצרים בציצית וקבלת עול מלכות שמים.

בחינת הנהגת ברית והנהגת הדר:

ביחס לפטור משבת, אומר המכילתא דרבי ישמעאל מסכתא דפסחא פרשה יז:

"רבי יצחק אומר: הואיל ושבֵּת קרויה אות, ותפלין קרויין אות, לא יתן אות בתוך אות, או יתן אות בתוך אות? אמרת, תדחה שבת שהיא קרויה אות וברית לתפלין שאינן קרויין אלא אות בלבד. רבי אליעזר אומר: הואיל ושבֵּת קרויה אות, ותפלין קרויין אות, לא יתן אות בתוך אות, או יתן אות בתוך אות? אמרת, תדחה שבת, שחִיבין עליה כרת ומיתת בית דין, לתפלין, שאינן חִיבין עליהן לא כרת ולא מיתת בית דין."

מה הייתרון של השבת שהיא קרויה אות וברית, או בכך שחייבים שחייבים עליה כרת ומיתת בית דין? נראה שהיא מתארת בצורה הרבה יותר חדה את שתי ההנהגות: הנהגת ברית והנהגת הדר.

בחינת הופעה פיזית לתורה:

חז"ל אומרים במסכת תפילין פרק א הלכה כ:

"כך היה ר"א עושה מצות תפילין קבע כך היה אומר גדולה היא מצות תפילין שכך אמר הקב"ה לישראל (יהושע א' ח') והגית בו יומם ולילה אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים וכי אנו יכולין להגות יומם ולילה אמר להם הקב"ה בני הוו נותנים תפילין על ראשיכם ועל זרועותיכם **ואני מעלה עליכם כאילו אתם הוגים בתורה יומם ולילה** שנאמר (שמות י"ג ט') והיה [לך] לאות על ירך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך:"

כלומר, ניתן לראות שחז"ל אכן ראו את התפילין על פי בחינה זאת בצורה מפורשת. וכך נאמר במכילתא דרבי ישמעאל מסכתא דפסחא פרשה יז:

"ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך מכאן אמרו המניח תפילין, כאלו קורא בתורה. וכל הקורא בתורה פטור מן התפילין."

ואכן הלכה זו נפסקה בטור ובשולחן ערוך בסימן לח סעיף י. בחינה זאת קיבלה משקל רב שהרי היא כתובה במפורש בתורה. אולם, יש הסתייגות אחת לדין זה והיא שבתפילה יש להניח תפילין, והוא מדין בחינה אחרת – קבלת עול מלכות שמים במסגרת איחוד הבחינות.

⁴³ מדרש תנחומא במדבר טו, לט.

הר"ן⁴⁴ מוסיף בחינה נוספת, שדברי התורה הם גם כן מהווים אות עליו. כלומר, דברי הר"ן מוסיפים לנו הבנה שדברי תורה אכן פוטרים את האדם מדין שתיים מהבחינות של המצוה. בעל העיטור מוסיף⁴⁵ ודורש שדברי התורה יהיו דווקא דברים בתורה שבכתב. נראה שהעיטור גם כן הבין כמו הר"ן, אלא שדרש שכדי שהם יהיו כאות, מצד ההיקש לכתיבת ספר תורה, עליהם להיות דברי תורה שבכתב. טעם נוסף לחילוק של העיטור יכול להיות תלוי ביציאת מצרים, שהתורה שבכתב כוללת את יציאת מצרים⁴⁶, או ש'למען תהיה תורת ה' בפיו' מתייחס דוקא לארבע הפרשיות האלו, וממילא כאילו קורא אותם ומזכר ביציאת מצרים⁴⁷, וזהו מהבחינה של זכר ליציאת מצרים.

כמו כן, ניתן לראות זאת מדברי הירושלמי ברכות פרק ג הלכה ג:

"משנה: נְשִׁים וְעֶבְדִּים וְקִטְנִים פְּטוּרִין מִקְרִית שְׁמַע וּמִן הַתְּפִלִּין... בהלכה: נְשִׁים מְנִיין וְלִמְדָתָם אוֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם. אֶת בְּנֵיכֶם וְלֹא אֶת בְּנוֹתֵיכֶם... דְּקִטְנִים מְנִיין לְמַעַן תִּהְיֶה תוֹרַת יְיָ בְּפִיךָ בְּשַׁעַה שֶׁהוּא תְּדִיר בָּהּ."

בחינת עול מלכות שמים:

אומרת הגמרא בירושלמי ברכות פרק ג הלכה ג ביחס לפטור של עבדים מתפילין:

"עֲבָדִים מְנִיין שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד. אֶת שְׁאֵין לוֹ אֲדוֹן אֲלֵא הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יֵצֵא הָעֶבֶד שֵׁשׁ לוֹ אֲדוֹן אַחֵר."

מפני שעבד לא שייך לבחינה של עול מלכות שמים הוא לא שייך לתפילין.

כמו כן, נאמר⁴⁸ שתפילין צריכים גוף נקי כאלישע בעל כנפיים, שהוא היה צדיק גמור. כלומר, יש צורך מצד בחינה זאת, שאדם יהיה נקי מעבירות כדי שיוכל לקבל עול מלכות שמים מלא. וכן נאמר בירושלמי ברכות פרק ב הלכה ג:

"ר' חייה בשם ר' יוחנן מה טעם אמרו אדם לובש תפילין וקורא את שמע ומתפלל כדי שיקבל עליו מלכות שמים תחילה משלם."

הנחת התפילין משלים קבלת עול מלכות שמים.

בחינת הקפת האדם במצוות:

בחינה זו מופיעה בצורה מפורשת בדברי חז"ל בירושלמי ברכות פרק ט הלכה ה:

"וכן היה רבי מאיר אומר אין לך אדם מישראל שאין המצות מקיפות אותו תפילין בראשו ותפילין בזרועו ומזחה בפתחו מילה בבשרו ארבע ציציות בטליתו מקיפין אותו"

בחינת השמירה וההיקש למזחה:

נאמר מכילתא דר' ישמעאל פרשה יז:

⁴⁴ בחידושו לראש השנה יז עמוד א.

⁴⁵ הלכות תפילין חלק ז.

⁴⁶ כך כתבו הבית יוסף סימן לח, בעל מחצית השקל והמשנה ברורה על סימן לח סעיף י.

⁴⁷ ב"ח סימן לח בד"ה ומש"כ בעל העיטור.

⁴⁸ שבת מט עמוד א.

"וְהָיָה לְךָ לְאוֹת", שומע אני, אף שבתות וימים טובים במשמע! והדין נותן: הואיל ומזוזה מצות 'עשה', ותפילין מצות 'עשה', אם למדת על מזוזה שנוהגת בשבתות ובמים טובים, יכל אף תפילין ינהגו בשבתות ובמים טובים? תלמד לומר "מים ימים"

מההוא"א של דברי המכילתא אנו רואים את ההיקש בין תפילין למזוזה. במכילתא דרשב"י⁴⁹ הדברים מבוארים עוד:

"ומה מזוזה שאין נוהגת בהולכי ימים והולכי מדברות הרי היא נוהגת בלילות כימים תפילין שנוהגת בהולכי ימים והולכי מדברות אינו דין שיהא נוהגת בלילות כימים ת"ל מים."

מה הרבותא בכך שתפילין נוהגת בהולכי ימים והולכי מדברות בדווקא? נראה שאלו מקומות מסוכנים שבהם האדם צריך שמירה יתרה, בהתאם לבחינה של השמירה. הבנה אחרת יכולה להיות שהרבותא בהולכי ימים ומדברות שהתפילין יותר מקיפים את האדם כמו הבחינה של הקפת האדם במצוות. ניתן לראות את ההיקש למזוזה גם בדברי הגמרא בברכות⁵⁰:

"משנה. נשים ועבדים וקטנים פטורין מקריאת שמע ומן התפילין... גמרא. קריאת שמע, פשיטא! מצות עשה שהזמן גרמא הוא, וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות!... ומן התפילין פשיטא! - מהו דתימא: הואיל ואתקש למזוזה - קמשמע לן."

בחינת האות לבנים:

כתוב במכילתא דרבי ישמעאל מסכתא דפסחא פרשה יז:

"ושמרת את החוקה הזאת למועדה למה נאמר לפי שנאמר והיה לך לאות על ירך שומע אני אף הקטנים במשמע, והדין נותן הואיל ומזוזה מצות עשה ותפילין מצות עשה אם למדת על מזוזה שהיא נוהגת בקטנים כבגדולים אף תפילין ינהגו בקטנים כבגדולים ת"ל ושמרת את החוקה הזאת לא אמרתי אלא במי שידוע לשמור תפילין מכאן אמרו קטן היודע לשמור תפילין הרי הוא עושה לו תפילין:"

ראשית, זהו מקור נוסף להיקש בין מזוזה לתפילין, והמכילתא טוען שכמו שגדולים חייבים שמירה כך גם קטנים, כחלק מבחינת השמירה. אולם לכאורה אם היה חייב מצד בחינת השמירה כדין כל אחד אחר, היה ראוי לומר בפשטות 'חייב בתפילין', ולא כפי שכתוב ש'הרי הוא עושה לו תפילין'. אבחנה זו ממחישה את העובדה שהיחס לקטנים הידועים לשמור תפילין הוא לא מחיובם באופן עצמאי, אלא החיוב המוטל על האב. וכך אכן מדויק בברייתא המובאת בגמרא בסוכה דף מב עמוד א'⁵¹:

"תנו רבנן: קטן היודע לנענע – חייב בלולב, להתעטף – חייב בציצית, לשמור תפילין – אביו לוקח לו תפילין. יודע לדבר – אביו לומדו תורה וקריאת שמע."

היחס פה הוא לבן השואל את אביו. יש חיוב מיוחד של האב לעשות לבנו תפילין כשמגיע לשלב של שייכות מסוימת, מעבר לחובת חינוך הכללי, בדומה לחיוב המיוחד של האב ללמד את בנו תורה מעבר לדין חינוך, וכפי שמדויק בלשון הברייתא שעליהם לא כתוב 'חייב בתפילין' ו'חייב בתלמוד תורה וקריאת שמע' כפי

⁴⁹ על שמות פרק יג פסוק י.

⁵⁰ דף כ עמוד א – כ עמוד ב

⁵¹ וכך מובא בערכין דף ב עמוד א: "קטן היודע לשמור תפילין – אביו לוקח לו תפילין".

שכתוב ביחס לסוכה ולולב.⁵² איך ניתן ליישב ברייתא זאת עם הפטור הכולל המובא במשנה בברכות⁵³: "נשים ועבדים וקטנים פטורים מקרית שמע ומן התפילין"? סתירה זאת כבר קיימת במקרא עצמו כפי שהראנו. ואכן אומר הירושלמי כדברינו שפטור מפני שאינו תדיר בתורה. כלומר, אין הוא יכול להבין את הלקח ואינו שואל, אז הוא לא שייך לבחינה זאת.⁵⁴ לעומת זאת קטן הידוע לשאל אביו מחויב לעשות לו תפילין.

בחינת לב לעומת ראש:

הראיה הכי ברורה לבחינה זאת היא מדברי רבי יצחק שתפילין כנגד הלב:

"ר' יצחק אומר אינו צריך הרי הוא אומר (דברים יא, יח) ושמעתם את דברי אלה על לבבכם וקשרתם שתהא שימה כנגד הלב."

עבור התפילין של ראש שהוא כנגד הראש נאמר במנחות דף לז עמוד ב:

"בין עיניך - זו קדקד. היכא? אמרי דבי רבי ינאי: מקום שמוחו של תינוק רופס."

בחינת ראיה-יראה ובחינת השראת שכניה על האדם והשכנת שם ה' ופאר:

כפי שהראנו לעיל, הגמרא בברכות כ עמוד א והגמרא בסוכה דף מב עמוד א, טוענת שקטן חייב רק משעה שיועד לשמור על תפילין. רש"י מפרש⁵⁵ שמדובר אף בקטן שהגיע לחינוך מפני שאינו יכול לשמור שמה יפיח. כך רש"י מפרש בסוכה⁵⁶ שלא ייכנס לבית הכסא.⁵⁷ רש"י הבין שיסוד העניין הוא מבחינה הפאר והכבוד. קטן שלא ישמור על התפילין בכבוד אלא ינהג בהם בביזיון, התפילין אינן ראויים לו.

על פי בחינה זאת קבעו חז"ל בברכות ט עמוד ב:

"ואחרים אומרים: **משיראה** את חברו רחוק ארבע אמות ויכירו ... אמר אביי: לתפילין כאחרים."

תחילת זמן הנחת תפילין מבוסס ככל הנראה על בחינת ראיה-יראה ועל בחינת השכנת שם ה' מהפסוק "**וראו** כל עמי הארץ וכו'" (כמו שדרשו חכמים ביחס לציצית בביטוי "וראיתם אותו"). כך אנו מוצאים במנחות דף לו עמוד א ביחס לסוף זמן תפילין:

"ועד מתי מניחין? עד שתשקע החמה, רבי יעקב אומר: עד שתכלה רגל מן השוק, וחכמים אומרים: עד זמן שינה."

שיטת תנא קמא היא שסוף הזמן הוא בשקיעת החמה טעמו הוא שזמן המצוה הוא עד הלילה שזהו זמן שבמהותה לא רואים כדין ציצית. טעמו של רבי יעקב הטוען שזמנה עד שתכלה רגל מן השוק הוא כמו בהדלקת נרות חנוכה שגם שם מצות הדלקתה עד שתכלה רגל מן השוק. העניין לדעתו הוא פרסום העניין

⁵² הבנה אחרת שניתן להבין ביחס לסוכה ולולב הוא שהם לא מדין חינוך אלא חיוב גמור על הקטן, וכמו שכתוב ביחס לדברים האחרים המובאים בהמשך הברייתא כמו 'הידוע לשחוט - אוכלין משחיטתו'. הגמרא אמנם מסבירה זאת אחרת ודורשת שיהיה גדול עומד על גביו, אך פשט הברייתא לא נראה כך התולה את כל הדינים בבגרות הילד לעניין זה ולא שיש גיל קבוע המגדיר מיהו קטן ומי כבר לא.

⁵³ פרק ג משנה ג.

⁵⁴ ואכן התוספות על ברכות כ עמוד א מפרשים שמדובר בקטן שלא הגיע לחינוך. לעומתם, רש"י ובעל העיטור (בשער א סימן סא טור ב) הבינו שמדובר אף בקטן שהגיע לחינוך ושהברייתא שטענה שקטן שיועד לשמור תפיליו אביו עושה לו תפילין, לא באמת עוסקת בקטן ממש אלא בילד מעל גיל מצוות. את טעמם נסביר להלן מדין כבוד ופאר כפי שכותב רש"י שהטעם הוא שמה יפיח (וכן כותב רש"י על סוכה מב עמוד א שהבעיה היא שמירה שלא ייכנס לבית הכסא).

⁵⁵ ברכות כ עמוד א בד"ה קטנים.

⁵⁶ דף מב עמוד א בד"ה לשמור תפילין.

⁵⁷ וכך גם במאירי סוכה מב עמוד א.

מדין 'וראו' כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך'. מנגד, חכמים ככל הנראה סבורים שתפילין עקרונית נוהג אף בלילה, אלא שבשינה יש לחלוץ את התפילין, שלא ישנים בהם שבזה יש ביזיון למצוה מבחינת זו.

כמו כן חז"ל דורשים במגילה דף טז עמוד ב: "ויקר – אלו תפילין" מתוקף בחינה זאת של פאר.⁵⁸ וכן ביחס לתפילין של הקב"ה נאמר בברכות דף ו עמוד א:

"הני תפילין דמרי עלמא מה כתיב בהו? אמר ליה: ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ."

נראה שזה גם כן מהבחינה הזאת שה' מתפאר בישראל.

היקש לציץ:

קיימים מספר רב של עניינים המקשרים את הציץ לתפילין. חז"ל עורכים קל וחומר מציץ לתפילין במנחות דף לו עמוד ב:

"חייב אדם למשמש בתפילין בכל שעה, קל וחומר מציץ: ומה ציץ שאין בו אלא אזכרה אחת, אמרה תורה: והיה על מצחו תמיד - שלא תסיח דעתו ממנו, תפילין שיש בהן אזכרות הרבה על אחת כמה וכמה."

כמו כן, התוספות על מנחות דף לד עמוד ב מציעים שמשמעות המילה 'טוטפת' הוא הבטה כמו ציץ שהוא הצצה ושהוא למעלה בין שני ריסי עיניו. בנוסף, התוספות בעירובין דף צה עמוד ב לומדים את שיעור רוחב תפילין שהוא שתי אצבעות מציץ שהוא היה במקום התפילין. כך הגמרא בשבת דף ו עמוד א מקבילה ביניהם:

"לא תצא אישה... בטוטפת... איזו היא טוטפת? כל שקשורה מאחן לאחן."

קשה להתעלם מהיחס בין תיאור הגמרא לטוטפת לבין הציץ שקשור על הכהן הגדול מאחן לאחן. כמו כן, מביאה הגמרא במסכת יומא דף סח עמוד ב⁵⁹:

"לא היו ישנים בבגדי קדש, אלא היו פושטין ומניחין אותן תחת ראשיהם, ומתכסין בכסות עצמן. אירע קרי לאחד מהן - יוצא והולך לו."

רש"י במקום מסביר שהטעם לכך הוא שלא יפיח. מסתבר שרש"י למד זאת מתפילין. כלומר, ציץ הוא דבר הלמד ונמצא למד בדומה לאיסור שמא יפיח בתפילין ושתפילין דורשים גוף נקי.⁶⁰

היקש לכתיבת ספר תורה:

אומרת הגמרא במכות יא עמוד א:

"ספר שתפרו בפשתן - פליגי בה ר' יהודה ור"מ, חד אומר: כשר, וחד אומר: פסול. למ"ד פסול, דכתיב: למען תהיה תורת ה' בפיך, ואיתקש כל התורה כולה לתפילין, מה תפילין - הלכה למשה מסיני לתופרן בגדין, אף כל לתופרן בגדין. ואידך? כי איתקש למותר בפיך, להלכותיו לא איתקש. אמר רב: חזינן להו לתפילין דבי חביבי דתפירי בכיתנא. ולית הלכתא כוותיה."

⁵⁸ נראה שישנם עוד עניינים מדין פאר, כגון העובדה שהמצורע חשוב כמת ואסור בתפילין. ובהקשר זה, עיין במנחות לז ע"ב בהוכחתו של רבי יהודה שתפילין של ראש הם במקום שיער ששם יש נגע מסוג אחד ולא בין העיניים שם יש שני סוגי נגעים (נגע במקום חשוף ונגע במקום שיער), וכן בתורתן של ראשוניים, שו"ת הגאונים א של רב יהודאי גאון שאומר שאין לצבוע את אחורי הרצועות באדום שזה נראה כצרעת.

⁵⁹ וכן בתמיד דף כה עמוד ב.

⁶⁰ ייתכן שדין זה גם נובע מבחינת השמירה – שיש לשמור על התפילין.

רבי יהודה ורבי מאיר חלקו באילו דינים בדיני כתיבת ספר תורה היא הוקשה לתפילין. כלומר, היקש זה הוא מוסכם. כל הדיון הוא במשקל שניתן לו. כמו כן, אומרת הגמרא בברכות יח עמוד א:

"והתניא: לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וספר תורה בזרועו וקורא, ואם עושה כן עובר משום לועג לרש חרף עושהו!"

את המושג 'ספר תורה בזרועו', מפרשים הגאונים:⁶¹

"הכי אמר ר' נחשון גאון הא דאמור רבנן: 'תפילין בראשו ספר תורה בזרועו' כמין ספר תורה מן... [אנכי עד] 'אשר לרעך' שהן ת"ר ושלוש עשרה אותיות כנגד שש מאות ושלוש עשרה מצוות, וכנגד ברכת כהנים וראו כל עמי הארץ."

ר' נחשון גאון מתאר ספר תורה מצומצם. אולם, על פי ההקשר מסתבר לטעון שהכוונה למה שאנו קוראים תפילין של יד, שהרי צמד המילים "תפילין בזרועו" מופיע פעמים רבות בדברי חז"ל.⁶² יתר על כן, בחלק מן המקומות מובא גם הצמד "תפילין בראשו וספר תורה בזרועו", המקביל ל"תפילין בראשו ותפילין בזרועו". נראה, לפיכך, שדברי הגמרא משקפים את היחס בין ספר תורה לבין תפילין, המבוסס על התפיסה של תפילין של יד כספר תורה קטן. התוכן שנכלל בתפילין של יד האלו, מוסברים היטב על פי הבחינות שתיארנו: עשרת הדיברות על פי הבחינה של עשרת הדיברות, תרי"ג מצוות על פי הבחינה של כל התורה כולה או הבחינה של עול מלכות שמים ועול מצוות, ברכת כהנים כצירוף הבחינות של שמירה ('יברכך ה' וישמרך') והשראת שכינה ('יאר ה' פניו אליך ויחונך'), וכן הפסוק 'וראו כל עמי הארץ' שדרשוהו חז"ל ביחס לתפילין כפי שראינו על פי הבחינה של השכנת שם ה'.

נחתום בדברי מדרש הגדול על פרשת וילך, דברים לא, יט:

"דבר אחר – 'שימה בפיהם': אמר רב חסדא אין התורה נקנית אלא בסימנין, שנאמר שימה בפיהם, אל תקרא שימה בפיהם אלא סימנה בפיהם."

כלומר, ניתן לראות שציווי זה של כתיבת ספר התורה של המלך שנאמר לגביו '**שימה בפיהם**', הבינו חז"ל שמדובר בסימנים או באותות. לא במקרה התפילין הוא אות ונאמר לגביו, '**ושמתם** את דברי אלה על לבבכם' וכן 'למען תהיה תורת ה' **בפך**'.

היקש לבכור:

חז"ל אכן קישרו בין המצוות במנחות דף לז עמוד א:

"בעא מיניה פלימו מרבי: מי שיש לו שני ראשים באיזה מהן מניח תפילין? א"ל: או קום גלי או קבל עלך שמתא. אדהכי אתא ההוא גברא, א"ל: איתיליד לי ינוקא דאית ליה תרי רישי, כמה בעינן למיתב לכהן? אתא ההוא סבא תנא ליה: חייב ליתן לו י' סלעים. איני? והתני רמי בר חמא, מתוך שנאמר: פדה תפדה את בכור האדם, ת"ל: אך, חלק! שאני הכא, דבגולגולת תלא רחמנא."

מסתבר לומר שעצם העובדה שחז"ל ראו לנכון לקשר בין בכור לתפילין מורה על כך שראו במצוות אלו יחס וקשר מסוים.

⁶¹ אוצר הגאונים, סנהדרין סימן קס ומופיע גם בשערי תשובה סימן קמט כתשובה של רב האי גאון בשינוי קל.

⁶² תוספתא סנהדרין ד, ז; פסחים קיג עמוד ב; מנחות מג עמוד ב; ירושלמי ברכות ט, ה; תנא דבי אליהו רבא כד ועוד.